

Ainevaldkond: SOTSIAALAINED

1. Valdkonnapädevus

Ainevaldkonna õppeainete õpetamise eesmärk põhikoolis on kujundada õpilastes eakohane sotsiaalvaldkondlik pädevus: suutlikkust mõista inimühiskonna ajaloos ja nüüdisajal toimuvate ühiskondlike muutuste põhjuseid ja tagajärgi; tunda lihtsamaid sotsiaalteaduste uurimismeetodeid ja kasutada mõnda neist õppetöös ja igapäevases elus; luua tulevikutsenaariume ja -visioone mingis sotsiaalselt või personaalselt olulises valdkonnas; tunda ja austada inimõigusi ja demokraatiat, teadmisi kodanikuõigustest ning -vastutusest, nendega kooskõlas olevaid oskusi ja käitumist; ära tunda kultuurilisi eripärasid ja järgida üldtunnustatud käitumisreegleid; jätkuvalt huvituda oma rahva, kogukonna ja maailma arengust, kujundada oma arvamus ning olla aktiivne ja vastutustundlik kodanik.

Põhikooli lõpuks õpilane:

- 1) suudab mõista inimühiskonna ajaloos ning nüüdisaja ühiskonnas toimuvate muutuste olulisi põhjusi ja tagajärgi;
- 2) valdab esmast tulevikuvisioni;
- 3) tunneb ning austab demokraatiat ja inimõigusi, järgib üldtunnustatud käitumisreegleid ning on seaduskuulekas, teab kodanikuõigusi ja -kohustusi ning tunneb kodanikuvastutust;
- 4) valdab infootsimise meetodeid, hindab kriitiliselt allikate usaldusväärsust ja teabe sisu; väärtustab teaduspõhist maailmapilti ja kujundab enda seisukoha;
- 5) aktsepteerib inimeste individuaalseid erinevusi, kultuurilist ja maailmavaatelist mitmekesisust, suhtub neisse sallivalt, kui need pole inimväärikust alandavad või inimsusevastased;
- 6) tunnetab oma rolli Eesti kultuuripärandi hoidja ja kandjana, väärtustab inimkonna kultuuripärandit ja aktsepteerib kultuurierinevusi;
- 7) on omandanud teadmisi ja oskusi sotsiaalselt aktsepteeritud käitumisest ning inimeste vastastikustest suhetest, mis aitavad kohaneda eakaaslaste hulgas, kogukonnas ja ühiskonnas, väärtustades neid;
- 8) on omandanud teadmisi ja oskusi enesekontrolli, toimetulekustrateegiate, enesekasvatuse, oma võimete arendamise, tervist tugevdava käitumise ja tervisliku eluviisi kohta ning väärtustab positiivset suhtumist endasse ja teistesse.

2. Ainevaldkonna õppeained

Ajalugu Inimeseõpetus Ühiskonnaõpetus		
I kooliaste (tunnijaotus aineti ja klassiti)	II kooliaste (tunnijaotus aineti ja klassiti)	
Inimeseõpetuse tund toimub üldõpetuse osana	Ajalugu: tundide arv 4 (RÕK 3) põhjendus allpool 5. klass: 2 6. klass: 2 Inimeseõpetus: tundide arv 2 4. klass: 1 5. klass: 1 Ühiskonnaõpetus: tundide arv 1 6. klass: 1	
III kooliaste (tunnijaotus aineti ja klassiti)		
Ajalugu: tundide arv 6 7. klass: 2 8. klass: 2 9. klass: 2 Inimeseõpetus: tundide arv 2 7. klass: 1 8. klass: 1 Ühiskonnaõpetus: tundide arv 2 9. klass: 2		
3. Ainevaldkonna kirjeldus		
Sotsiaالائettes käsitletakse inimese ja ühiskonna toimimist minevikus ning tänapäeval. Sotsiaالائete vahendusel kujuneb õpilastes võime näha ühiskonna arengus põhjus-tagajärg seoseid ning teha teadlikke valikuid seonduvalt iseenda ja sotsiaalse keskkonnaga, lähtudes ühiskonnas kehtivatest väärtustest ja moraalinormidest, ning toimida kõlbelise ja vastutustundliku ühiskonnaliikmena ning isiksusena. Ainevaldkonna õppeainete õppega taotletakse, et õpilane: 1) omandab adekvaatse enesehinnangu ning teadmisi, oskusi ja hoiakuid, mis toetavad tervikliku ja autonoomse inimese kujunemist, terviseteadlikkuse, tervist tugevdava käitumise ning tervisliku eluviisi; 2) omandab tervikliku arusaama ühiskonna nähtustest ja protsessidest ning nende seostest ja mõjust;		

3) mõistab kultuurilist mitmekesisust ja demokraatia tähtsust ning ühiskonna jätkusuutliku arengu vajalikkust, aktsepteerides erinevusi;

4) hindab väärtusi, nagu vabadus, inimväärikus, võrdõiguslikkus, ausus, hoolivus, sallivus, vastutustunne, õiglus ja isamaalisus ning lugupidamine enda, teiste inimeste ja keskkonna vastu.

Ainevaldkonnasisese lõiminguga taotletakse, et õpilane areneks ennast teostavaks terviklikuks isiksuseks, kes suhtub endasse ja teistesse positiivselt, arvestab kaasinimesi, lähtub oma tegevuses üldinimlikest väärtustest, näeb ja mõistab ühiskonnas toimuvat ning tal on oskusi ja valmidust ühiskonnaellu sekkuda ning selles osaleda.

Ajalooõpetuses omandavad õpilased kultuuriruumis orienteerumiseks vajalikke teadmisi oma kodukoha ja maailma minevikust ning kultuuripärandist. Aine vahendusel suunatakse õpilane teadvustama, analüüsima ja kriitiliselt hindama ning tõlgendama minevikus aset leidnud sündmusi ja protsesse, nende omavahelisi seoseid ja seoseid tänapäevaga ning ajaloosündmuste erineva tõlgendamise põhjusi. Ajalooõpetus aitab kaasa teistes õppeainetes õpitava tervikuks sidumisele ning kujundab oskust mõista minevikunähtuste mõjul toimuvat arengut.

Inimeseõpetus lõimib õppesisu kõigis kooliastmetes, toetades õpilase toimetulekut eakaaslaste hulgas, peres, kogukonnas ja ühiskonnas ning aitab õpilasel kujuneda sotsiaalselt küpseks ja teovõimeliseks isiksuseks. Inimeseõpetuse üldeesmärk on aidata kaasa õpilase sotsiaalses elus vajalike toimetulekuoskuste arengule, mille elluviimiseks kujundatakse õpilases terviklikku isiksust, sotsiaalset kompetentsust, terviseteadlikkust ja üldinimlikke väärtusi, nagu ausus, hoolivus, vastutustunne ning õiglus.

Ühiskonnaõpetuses omandavad õpilased sotsiaalse kirjaoskuse: teadmised, oskused, väärtused ja hoiakud ühiskonnas toimimiseks ning vastutustundlike otsuste tegemiseks. Õppeaine üldeesmärk on luua eeldused kodanikuidentiteedi ja ühiskonna sidususe tugevnemiseks ning aktiivse kodaniku kujunemiseks.

Kõik sotsiaalvaldkonna ained on toeks, et õpilasel areneks suutlikkus analüüsida oma käitumist ja selle tagajärgi, sobival viisil väljendada oma tundeid, aktsepteerida inimeste erinevusi ning arvestada neid suheldes; ennast kehtestada, seista vastu ebaõiglusele viisil, mis ei kahjusta enda ega teiste huve ega vajadusi. Sotsiaalvaldkonna õppeainete kaudu õpitakse tundma ning järgima

ühiskonnas kehtivaid väärtusi, norme ja reegleid, omandatakse teadmisi, oskusi ja hoiakuid sotsiaalselt aktsepteeritud käitumisest ning inimeste vastastikustest suhetest, mis aitavad kaasa tõhusale kohanemisele ja toimetulekule perekonnas, eakaaslaste hulgas, kogukonnas ning ühiskonnas. Sotsiaalainete kaudu kujundatakse alus maailmavaatelse mitmekesisusega arvestamiseks ning valmisolek dialoogiks erineva maailmavaate esindajatega. Kõigi valdkonna õppeainete seisukohalt on tähtis koostööoskus ja töötamine rühmas.

4. Üldpädevuste kujundamine

Kultuuri- ja väärtuspädevuse ning sotsiaalse ja kodanikupädevuse kujundamist toetavad kõik ainevaldkonna õppeained erinevate rõhuasetuste kaudu. Näiteks toetavad suutlikkust mõista humanismi, demokraatia ja jätkusuutliku arengu põhiväärtusi ning nendest oma tegutsemises juhinduda ajalugu ja ühiskonnaõpetus. Inimeseõpetus toetab väärtussüsteemide mõistmist, mõtete, sõnade ja tunnetega kooskõlas elamist, oma valikute põhjendamist ning enda heaolu kõrval teiste arvestamist. Oskust seista vastu kesksete normide rikkumisele kujundavad ühiskonnaõpetus ja inimeseõpetus.

Enesemääratluspädevust - suutlikkust mõista ja hinnata iseennast; hinnata oma nõrku ja tugevaid külgi ning arendada positiivset suhtumist endasse ja teistesse; järgida tervislikke eluviise; lahendada tõhusalt ja turvaliselt iseendaga, oma vaimse, füüsilise, emotsionaalse ning sotsiaalse tervisega seonduvaid ja inimsuhetes tekkivaid probleeme - toetab peamiselt inimeseõpetus, ent rahvusliku, kultuurilise ja riikliku enesemääratluse kujundajana teisedki valdkonna õppeained.

Õpipädevust toetatakse oskuste kujundamise kaudu. Iga sotsiaalvaldkonna õppeaine kujundab suutlikkust organiseerida õpikeskkonda ning hankida õppimiseks vajaminevaid vahendeid ja teavet, samuti oma õppimise planeerimist ning õpitu kasutamist erinevates kontekstides ja probleeme lahendades. Õppetegevuse ja tagasiside kaudu omandavad õppijad eneseanalüüsi oskuse ning suudavad selle järgi kavandada oma edasiõppimist.

Suhtluspädevuse kujundamisel on oluline roll kõigil valdkonna õppeainetel. Suutlikkust ennast selgelt ja asjakohaselt väljendada erinevates suhtlusolukordades; lugeda ning mõista teabe- ja tarbetekste ning ilukirjandust; kirjutada eri liiki tekste, kasutades kohaseid keelevahendeid ja sobivat stiili; väärtustada õigekeelsust ning väljendusrikast keelt taotlevad kõik valdkonna õppeained.

Matemaatika-, loodusteaduste- ja tehnoloogiaalane pädevus. Sotsiaalainete õppimine eeldab suutlikkust analüüsida erineval kujul esitatud statistilisi andmeid (graafikuid, tabeleid, diagramme) ning teha nende põhjal järeldusi, kasutada matemaatilisi sümboleid ja meetodeid erinevaid ülesandeid lahendades (nt ajaarvamist ja ressursse plaanides) ning tulemuse tõesust kontrollides. Seda toetavad õppetegevuse kaudu kõik valdkonna õppeained. Sotsiaallaineid õppides tutvutakse tehnika ja tootmise arengu seostega ühiskonna muutumise vältel; õpitakse hindama tehnoloogia rakendamisega kaasnevaid võimalusi ja ohte; mõistma tehnoloogia nüüdisaegseid arengusuundi ning tehnoloogia ja teaduse omavahelisi seoseid; rakendama tänapäevast tehnoloogiat tõhusalt ning eetiliselt oma õpi-, töö- ja suhtluskeskkonda kujundades; kasutama tehnovahendeid eesmärgipäraselt ning säästlikult, järgides seejuures ohutuse ja autoriõiguste kaitse nõudeid.

Ettevõtlikkuspädevuse peamine kujundaja on ühiskonnaõpetus, kuid ka teised valdkonna õppeained. Õpitakse nägema probleeme ja neis peituvaid võimalusi, püstitama eesmärgi, genereerima ideid ning neid teostama; õpitakse initsiatiivikust ja vastutust, tegema eesmärkide saavutamiseks koostööd; õpitakse tegevust lõpule viima, reageerima paindlikult muutustele, võtma arukaid riske ning tulema toime ebakindlusega; õpitakse ideede teostamiseks valida sobivaid ja loovaid meetodeid, mis toetuvad olukorra, enda suutlikkuse ja ressursside adekvaatsele analüüsile ja tegevuse tagajärgede prognoosile ning on kooskõlas eesmärkidega.

Digipädevus. Sotsiaallaineid õppides kasutatakse digivahendeid teabe otsimiseks, kogumiseks, töötlemiseks ja esitamiseks. Saadud teavet rakendatakse ühiskonna probleemide üle arutledes, neid analüüsides ning alternatiivseid lahendusi pakkudes. Digitaalset sisu luues järgitakse autoriõigusi ja mõistetakse intellektuaalse omandi kaitse vajadust. Digivahendeid kasutatakse individuaalses ja ühisloomes. Arendatakse teadlikkust kodanikuaktiivsuse väljendamise võimalustest erinevates suhtluskeskkondades ning oskust kasutada e-teenuseid, tegutsedes oma õiguste ja kohustuste kohaselt. Ollakse teadlik digivahendite rakendamisega kaasneva võimalikest terviseriskidest ning tegutsetakse internetis vastutustundlikult nii enda kui ka teiste suhtes.

5. Lõimingu korraldus:

Sotsiaallained on teiste ainevaldkondadega seotud valdkonnapädevuste kujundamise kaudu. Emakeelepädevus - suutlikkus väljendada ennast selgelt ja asjakohaselt nii suuliselt kui ka

kirjalikult; lugeda ja mõista erinevaid tekste; kasutada kohaseid keelevahendeid ja sobivat stiili ning ainealast sõnavara ja väljendusrikast keelt ning järgida õigekeelsusnõudeid. Lisaks tähtsustuvad teksti kriitilise analüüsi oskus, meediakirjaoskus, info hankimine ja selle kriitiline hindamine, tööde vormistamine ning autoriõiguse kaitse.

Võõrkeeltepädevus - teadmised erinevatest kultuuridest ja traditsioonidest, oma ja teiste kultuuride erinevuste mõistmine ning lugupidamine teiste keelte ja kultuuride vastu mitmekultuurilises ühiskonnas; võõrkeeleoskus.

Matemaatikapädevus - ajaarvamine; ressursside planeerimine (aeg, raha); matemaatiline kirjaoskus, arvandmete esitlemine ja tõlgendamine (graafikud, tabelid, diagrammid); oskus probleeme püstitada, sobivaid lahendusstrateegiaid leida ja neid rakendada, lahendusideid analüüsida ning tulemuse tõesust kontrollida; oskus loogiliselt arutleda, põhjendada ja tõestada ning väärtustada matemaatilist käsitlust, mõista selle sotsiaalset, kultuurilist ja personaalset tähendust.

Loodusteaduslik pädevus - looduskeskkonna ja geograafilise asendi mõju inimühiskonna arengule, inimese areng ja rahvastikuprotsessid; majanduse ressursid; ühiskonna jätkusuutlikkus, säästlik tarbimine, üleilmastumine, globaalprobleemide, sh keskkonnaprobleemide märkamine ja mõistmine ning jätkusuutliku ja vastutustundliku eluviisi väärtustamine.

Tehnoloogiline pädevus - ametid ja elukutsed erinevates ühiskondades, tehnika ja tootmise arengu seos muutustega ühiskonnas; tööturg, kutsesuunitlus ja karjääri planeerimine; oskus hinnata tehnoloogia rakendamisega kaasnevaid võimalusi ja ohte; rakendada nüüdisaegseid tehnoloogiaid tõhusalt ning eetiliselt oma õpi-, töö- ja suhtluskeskkonna kujundamisel; kasutada tehnilisi vahendeid eesmärgipäraselt ja säästlikult, järgides ohutuse ning intellektuaalomandi kaitse nõudeid.

Kultuuriline pädevus - Eesti, Euroopa ja maailma erinevate rahvaste kultuuriteemade käsitlemine, iluhinnangute muutumine ajas; esteetiline areng ja eneseteostus, rahvakultuur ning loominguline eneseväljendusoskus.

Tervise- ja kehakultuuripädevus - suutlikkus mõista ja väärtustada kehalise aktiivsuse tähtsust tervisliku eluviisi osana eri ajastuil; arendada sallivat suhtumist kaaslastesse ning koostööpõhimõtteid tervislikku eluviisi järgides.

6. Läbivad teemad

Läbiva teema „Elukestev õpe ja karjääri planeerimine“ käsitlemisega aidatakse õpilasel kujuneda isiksuseks, kes on valmis õppima kogu elu, täitma erinevaid rolle muutuvus õpi-, elu- ja töökeskkonnas ning kujundama oma elukäiku teadlike otsuste kaudu, et teha mõistlikke kutsevalikuid. Läbiva teemaga „Keskcond ja jätkusuutlik areng“ toetatakse õpilase kujunemist sotsiaalselt aktiivseks, vastutustundlikuks ja keskkonnateadlikuks inimeseks, kes püüab leida lahendusi keskkonna- ja inimarengu küsimustele, pidades silmas nende jätkusuutlikkust. Läbiva teema „Kodanikualgatus ja ettevõtlikkus“ käsitlemisega toetatakse õpilase kujunemist aktiivseks ning vastutustundlikuks kogukonna- ja ühiskonnaliikmeks, kes mõistab ühiskonna toimimise põhimõtteid ja mehhanisme ning kodanikualgatuse tähendust, on ühiskonda lõimitud, toetub oma tegevuses riigi kultuuritraditsioonidele ja arengusuundadele ning osaleb poliitiliste ja majandusotsuste tegemises.

Läbiva teema „Kultuuriline identiteet“ käsitlemisega toetatakse õpilase kujunemist kultuuriteadlikuks inimeseks, kes mõistab kultuuri osa inimeste mõtte- ja käitumislaadi kujundajana ja kultuuride muutumist ajaloo vältel ning kellel on ettekujutus kultuuride mitmekesisusest ja kultuuriga määratud elupraktika eripärast nii ühiskonna ja terviku tasandil (rahvuskultuur) kui ka ühiskonna sees (regionaalne, professionaalne, klassi-, noorte- jms kultuur; subkultuur ja vastukultuur) ning kes väärtustab oma kultuuri ja kultuurilist mitmekesisust, on kultuuriliselt salliv ning koostööaldis.

Läbiva teema „Teabekeskcond“ käsitlemisega toetatakse õpilase kujunemist infoteadlikuks inimeseks, kes tajub ja teadvustab ümbritsevat infokeskkonda ning suudab seda kriitiliselt analüüsida ja selles toimida olenevalt oma eesmärkidest ning ühiskonnas omaks võetud kommunikatsioonieetikast. Läbiva teemaga „Tehnoloogia ja innovatsioon“ toetatakse õpilase kujunemist uuendusaltiks ja tänapäevaseid tehnoloogiaid eesmärgipäraselt kasutada oskavaks inimeseks, kes tuleb toime kiiresti muutuvus tehnoloogilises elu-, õpi- ja töökeskkonnas.

Läbiva teema „Tervis ja ohutus“ käsitlemisega toetatakse õpilase kasvamist vaimselt, emotsionaalselt ja füüsiliselt terveks ühiskonnaliikmeks, kes on võimeline käituma turvaliselt ning kujundama tervet keskkonda.

Läbiva teemaga „Väärtused ja kõlblus“ taotletakse õpilase kujunemist kõlbliselt arenenud inimeseks, kes tunneb nüüdisajal rahvusvaheliselt üldtunnustatud väärtusi ja kõlbluspõhimõtteid,

järgib neid koolis ja väljaspool kooli, ei jää ükskõikseks, kui neid eiratakse, ning sekkub vajaduse korral oma võimaluste piires.

7. Õppekorralduse erisused:

Valdkondlikku õppetegevust kavandades ja korraldades:

- 1) lähtutakse õppekava alusväärtustest, üld- ja valdkonnapädevustest, kooliastme lõpuks taotletavatest teadmistest, oskustest ja hoiakutest ning õpitulemustest ja kooli õppekavas sätestatud õppesisust, kooliastmete õppe ja kasvatuses rõhuasetustest ning lõimingust teiste õppeainete ja läbivate teemadega;
- 2) arvestatakse didaktika nüüdisaegsete käsituste ja ainevaldkonnas toimunud arenguga, võetakse arvesse kohalikku eripära ning muutusi ühiskonnas;
- 3) toetatakse lõimingut valdkonna sees, õppeainete vahel ja õppekava läbivate teemadega, arendatakse õpilaste teadmisi, oskusi ja hoiakuid;
- 4) rakendatakse mitmekesiseid ja kombineeritud õppemeetodeid ning aktiivsust, loovust, koostööd ja tagasisidet soodustavaid õppetegevusi, kujundatakse õpiharjumusi ja -oskusi;
- 5) arvestatakse õpilaste eelteadmisi, huvisid, individuaalseid eripärasid ja -võimeid, kasutatakse diferentseeritud sisu ja sobivat pingutust nõudvaid ülesandeid, mille sisu ja raskusaste toetavad individualiseeritud ja õpilasele tähenduslikku käsitlust, reageeritakse õpiraskustele ning pakutakse õpiabi;
- 6) taotletakse mõõdukat ja ühtlaselt jaotuvat õpikoormust, mis soodustab motivatsiooni ning jätab aega puhkuseks ja huvitegevuseks;
- 7) tegeldakse probleemikeskselt ja kogemuspõhiselt eluliste nähtuste ja olukordadega, seostatakse oskusi igapäevaelu ja jätkuõpingutega.

8. Ainevaldkondlikud hindamise erisused :

Ajaloos hinnatakse õpilaste teadmisi ja oskusi tähtsamate ajaloosündmuste ja -nähtuste analüüsi nõudvate ülesannete kaudu. Allikaanalüüsi puhul hinnatakse allikast olulise info leidmist, selle tõlgendamist ja võrdlemist, kommenteerimist ning usaldusväärse üle otsustamist. Arutluse puhul hinnatakse kirjutise vastavust teemale, ajastu- ja teemakohaste faktide teadmist, võrdlemist, seoste loomist ja järelduste tegemise oskust ning isikliku suhtumise väljendamist põhjendatud argumentide toel.

Inimeseõpetuses hinnatakse õpilaste teadmisi ja oskusi ning nende seostamise oskust. Õpilase hoiakuid ja väärtushinnanguid mõõdetakse ja tagasisidestatakse vaatluse, õpilase antud hinnangute ja otsustuste ning juhtumianalüüsi alusel.

Ühiskonnaõpetuses hinnatakse arutlusoskust, erinevate allikate, sh õigustekstide tõlgendamist ja analüüsi, ühiskondlike probleemide analüüsi ja oma seisukoha kujundamise ning selle põhjendamise oskust; aga ka kodanikuvalmidust ja -vastutust ühistegevuses osalemise, ühiskonnaliikmele kohustuslike toimingute, sh vajalike dokumentide täitmise oskuse jt eakohaste ülesannete kaudu. Väitluses hinnatakse oskust kuulata aktiivselt teise poole väiteid ning oskust esitatud väidetele tõenduspõhiste argumentidega vastata.

Hindamisel lähtutakse vastavatest põhikooli riikliku õppekava üldosa sätetest, hindamise nõuded ja korraldus, sh mittenumbrilise hindamise kasutamine ja mujal õpitu arvestamine täpsustatakse kooli õppekavas.

9. Õppekeskkonna erisused:

Õppimist toetav õppekeskkond kujundatakse viisil, kus luuakse kultuuritundlik, üksteist austav, kaasav, vastastikku hooliv ja toetav, turvaline, kiusamis- ja vägivallavaba õppekeskkond, mis rajaneb usalduslikel suhetel, sõbralikkusel ja heatahtlikkusel ning kus märgatakse ja tunnustatakse õpilase pingutusi ja õpiedu. Aktsepteeritakse erinevate seisukohtade olemasolu, arutletakse

nende üle ning hinnatakse neid, lähtudes allikatest, tõenduspõhistest faktidest ning demokraatliku ühiskonna aluspõhimõtetest.

Kool võimaldab viia õpet läbi ruumis, kus on:

- 1) mööbli ümberpaigutamise võimalus liikumist eeldavateks tegevusteks nagu rühmatööd, dramatiseeringud, rolli- ja õppemängud;
- 2) internetiühendus nii õpetajal kui ka õpilastel, digitehnoloogia ning audiovisuaalsete esitluste ja videoühenduse kasutamise võimalused.

Kool võimaldab:

- 1) korraldada õpet väljaspool klassiruumi, nt mäluasutuses või ametiasutuses;
- 2) kasutada ainekava eesmärgi toetavaid õppematerjale ja -vahendeid;
- 3) õppekäike ja kohtumisi erinevate valdkondade esindajatega.

AINEVALDKONNA AINEKAVAD

ÕPPEAINE NIMETUS: AJALUGU

Õppeaine kirjeldus	Ajaloo õppimise käigus omandatakse pädevused, mis on vajalikud oma elu korraldamiseks ajalooteadvuse toel ühiskonnale omases ajaloolises kultuuris. Ajalooõpetus toetab ajaloolise mõtlemise kujunemist. Ajalooline mõtlemine tähendab suutlikkust märgata: 1. tähenduslikkust ajaloos, 2. oskust kasutada esmaallikaid tõendusmaterjalina, 3. tunda ära muutusi ja ajaloosündmuste järjepidevust, 4. analüüsida põhjusi ja tagajärgi, 5. tajuda ajaloolist konteksti ja 6. mõista ajalooliste tõlgenduste eetilist mõõdet. ... minevikku pöördumata on raske mõista tänapäeva, nt kriisikollete olemust, Eesti ajaloo sõlmküsimusi, Eesti iseseisvuse ning selle kaitsmise ning teisalt võõrvallutuste mõju erinevatel perioodidel. Õpitakse väärtustama kohalikku kultuuripärandit, inimeste iseotsustamise õigust ja vabadust, analüüsima eetilisi valikuid ja mõistma hukka agressiooni ja okupatsiooni ning kõiki inimsusevastaseid kuritegusid. Õpilased õpivad mõistma, et erinevast positsioonist vaadates võib minevikku tõlgendada erinevalt, õpivad eristama propagandistlikke tõlgendusi ja mõistavad, et kõik allikad ei ole võrdselt usaldusväärsed ning kõik tõlgendused ei ole asjakohased.
---------------------------	--

TEADMISED, OSKUSED JA HOIAKUD

II kooliaasta	Õpilane: 1) Teab, ajaloo periodiseerimise põhimõtteid ning et ajaloo periodiseerimine on kokkuleppeline. 2) Teab, et ajaloosündmustel ja -nähtustel on põhjused ja tagajärjed. 3) Kasutab ajaloomõisteid kontekstis. 4) Teab näiteid kodukoha minevikust. 5) Teab, et Eesti ei ole alati olnud iseseisev ning teab olulisi sündmusi ja isikuid Eesti omariikluse kujunemisloos. 6) Mõistab, kuidas kujunes inimasustus. 7) Mõistab, et teadus ja tehnika on pidevas arengus ja mõjutavad inimesi ning ühiskonnaelu. 8) Oskab asetada end minevikus elanud inimese olukorda ning saab aru, et erinevast rollist vaadates on maailm erinev. 9) Teab, et eri aegadel on ühiskonnas olnud erinevad väärtussüsteemid, mida ei ole õige hinnata tänapäeva kontekstis. 10) Teab, mis tunnused on iseloomulikud demokraatlikele ja mittedemokraatlikele ühiskonnavormidele ajaloos.
----------------------	--

	11) Teab, millist liiki allikatest saab mineviku kohta teavet ja milliste tunnuste järgi saab allikate usaldusväärsust hinnata. 12) Teab näiteid kodukoha kultuuripärandist, olulisi inimesi ja nende rolli kodukoha kultuuriloos. 13) Märkab ja väärtustab minevikupärandit Eestis ja mujal. 14) Teab, kuidas meditsiin ja inimeste teadmised tervisest on aja jooksul muutunud. 15) Teab näiteid, kuidas inimkond on minevikus keskkonda mõjutanud.	
III kooliaasta	Õpilane: 1) Eristab ajalooperioode ning iseloomustab neid põhitunnuste kaudu. 2) Mõistab ajaloosündmuste tähenduslikkust, toob esile sündmuste ja protsesside põhjusi ja tagajärgi ning jätkuvuse ja muutuste näiteid. 3) Seostab kodukoha ajalugu Eesti ja Euroopa ajalooga, teab Eesti ajaloo pöördepunkte. 4) Mõistab Eesti omariikluse kujunemist ja arengut Euroopa ajaloo taustal. 5) Mõistab tänapäeva Euroopa ja Ameerika Ühendriikide kujunemislugu ja arengut ning riikide mõju maailmas. 6) Analüüsib inimeste igapäevaelu ja ühiskonnaelu muutumist ning linnade tähtsuse kasvu. 7) Mõistab teaduse ja tehnika arengu mõju inimeste eluviisile ja ühiskonnaelu valdkondadele.	
	ÕPITULEMUSED KLASSTI	ÕPPESISU sh praktilised tööd, õpiprojektid, õppetegevus väljaspool klassiruumi, vm õppetegevused.
5. klass	Ajaarvamine ja ajalooallikad Õpilane: • kasutab ajaarvamisega seotud mõisteid asjakohaselt: eKr, pKr, sajand, aastatuhat, kümnend, ajajoon, Rooma number, araabia number; • paigutab ajateljele isikliku elu sündmusi, ajaloosündmusi ja -perioode, kasutades õigesti ajaühikuid; lahendab ajatelje abil ülesandeid; • mõistab, et ajaloo jagamine on tinglik ning ajaloolased teevad seda selleks, et lihtsustada ajaloo uurimist; • jagab ajalugu perioodideks (kujuneb arusaam ajaloolise keskkonna kujunemisest). Esi- ehk	• Ajaarvamisega seotud mõisted. • Ajaloo perioodid: muinasaeg, vanaaeg, keskaeg, uusaeg, lähiajalugu. • Ajalugu ja ajalooallikad. • Allikate tõlgendamine: kirjalik allikas, suuline allikas, esemeline allikas, muuseum ja arhiiv. • Ajatelg.

	muinasaeg, vanaaeg, keskaeg, uusaeg, lähiajalugu; • teab, et ajalooallikad jagunevad suulisteks, esemelisteks, kirjalikeks ja audiovisuaalseteks ning toob nende kohta näiteid; • nimetab ja liigitab ajalooallikaid; kasutab kontekstis ajalooallikatega seonduvaid mõisteid: kirjalik, suuline, esemeline ja audiovisuaalne allikas, muuseum, arhiiv; iseloomustab erinevate allikatüüpide eripära, hinnates nende usaldusvärsust; kasutab perekonnaloo uurimisel eritüübilisi allikaid. Ajaloosündmused, ajaloolised isikud ja elulu Õpilane: • toob näiteid sündmustest ja protsessidest maailma ja Eesti ajaloos ning isiklikus elus; • teab kodukohaga ja Eestiga seotud muinasaja asulaid ning kirjeldab selle/nende tekkimise ja kujunemise põhjuseid; • kirjeldab muinasaja inimese elulu ja selgitab inimese sotsiaalse rollikujunemist ühiskonnas;	• Ajaloosündmused ja silmapaistvad isikud kodukohas, Eestis, Euroopas ning maailmas õpetaja valikul. • Muistne vabadusvõitlus. • Elu keskaja linnas ja maal, rahu ja sõja ajal, elulu, tegevusalad, elamud, rõivastus, toit, kultuur ja traditsioonid. • Ajaloosündmused ja silmapaistvad isikud kodukohas, Eestis, Euroopas ning maailmas õpetaja valikul.
--	---	--

• nimetab mõnda avastust /leiutist ja selgitab selle/nende tähtsust; • kirjeldab ajaloosündmuse näitel põhjuse ja tagajärje seost ja iseloomustab allikatüüpe eripära, hinnates nende usaldusväärsust; • teab muistse vabadusvõitluse põhjuseid ja tagajärgi; • teab, kes oli Läti Henrik ja Lembitu ning miks nad on ajaloos olulised; • selgitab, miks on Henriku Liivimaa kroonika tähtis ajalooallikas. Eluolu keskajal Õpilane: • teab, et inimeste arusaam maailmast sõltub ajaloolisest kontekstist ja inimese sotsiaalsest rollist ühiskonnas; • teab ja selgitab, mis roll oli kirikul keskaja ühiskonnas ja kultuuriloos; • toob näiteid oma kodukoha ja/või Eesti ajaloomälestistest ja selgitab nende olulisust; • kirjeldab joonise abil ajaloolist asulat, toob näiteid, kuidas ühiskonna ja elukeskkonna areng mõjutavad inimeste igapäevaelu; • kirjeldab keskaja inimese eluolu ja tegevusalasid;	• Inimeste igapäevaelu uusajal. • Vana aja kool Eestis. • Rahvusliku ärkamisaja ajaloosündmused ning silmapaistvad isikud. • Eesti iseseisvumisega seotud sündmused ja isikuid. • Ajaloosündmused ja silmapaistvad isikud kahe maailmasõja eel ja vahel.
--	--

	• kirjeldab hariduse andmist minevikus; • leiab õpitu põhjal lihtsamaid seoseid. Rahvuslik ärkamisaeg Õpilane: • nimetab ajaloolisi isikuid ja põhjendab nende olulisust kultuuriloos; o teab, kes olid Johann Voldemar Jannsen, Lydia Koidula, Carl Robert Jakobson, Jakob Hurt ja põhjendab nende olulisust kultuuriloos; • kirjeldab tähtsamaid ärkamisaja sündmusi; • nimetab mõnda kodukohaga seotud isikut ja/või sündmust ja/või ajaloomälestist. Eesti iseseisvumine Õpilane: • nimetab Eesti iseseisvumisega seotud sündmusi ja isikuid; • kirjeldab Eesti iseseisvumise näitel põhjuse ja tagajärje seost; • teab, kes olid Konstantin Päts, Konstantin Konik ja Jüri Vilms ja põhjendab nende olulisust; • teab, millal ja kus kuulutati välja Eesti Vabariik. Iseseisev Eesti kahe maailmasõja vahel Õpilane: • toob näiteid sündmustest ja protsessidest maailma	
--	--	--

ja Eesti ajaloos. Kirjeldab ajaloosündmuse näitel põhjuse ja tagajärje seost; • teab vabadussõja põhjuseid ja tagajärgi; • teab ja oskab selgitada võidupüha tähtsust Eesti kultuuriloos; • teab, kes oli Jaan Poska ja põhjendab tema olulisust; • selgitab Tartu rahu tähtsust; • toob näiteid sündmustest ja protsessidest maailma ja Eesti ajaloos; • kirjeldab üldist eluolu ja kultuuri, toob näiteid. Eesti ja Teine maailmasõda Õpilane: • toob näiteid sündmustest ja protsessidest maailma ja Eesti ajaloos ning isiklikus elus; kirjeldab ajaloosündmuse näitel põhjuse ja tagajärje seost; • toob näiteid, kuidas Teine maailmasõda mõjutas elu Eestis; • teab, kes olid Jossif Stalin ja Adolf Hitler ning selgitab nende mõju Eesti ajaloole; • toob näiteid oma perekonnaloost. Nõukogude aeg Õpilane: • toob näiteid sündmustest ja protsessidest Eesti	
--	--

	ajaloos ja isiklikus elus; toob näiteid ajaloomälestisest ja selgitab, miks need on kultuuriloos olulised; • iseloomustab erinevatest valdkondadest ENSV eluolu; • toob näiteid ja teab mõnda lugu oma perekonnaloost ENSV ajal; • teab ja tunneb kodukohaga seotud paiku, isikuid. Iseseisvuse taastamine Õpilane: • nimetab ajaloolisi isikuid ja põhjendab nende olulisust; toob näiteid inimtegevuse ja looduskeskkonna vastastikusest mõjust minevikus; • teab, kes oli Lennart Meri selgitab tema olulisust; • teab, mis põhjustel sai Eesti iseseisvuse taastamine võimalikuks; • oskab nimetada mõnda iseseisvumise taastamisega seotud sündmust; • teab mõnda perekonnalugu.	
6. klass	Muinasaj Õpilane: • teab, et ajaloo periodiseerimine on kokkuleppeline, nimetab ajaloo perioode ja sündmusi, mis on aluseks ajaloo periodiseerimisele,	• Aeg ja ajaarvamine, muinas- ja vanaaja periodiseerimine. • Ajalugu ja ajalooallikad. • Allikmaterjalide tõlgendamine. • Muinasaja arengujärgud ja nende üldiseloomustus: kiviaja inimese tegevusalad, põlluharimise algus, loomade kodustamine, käsitöö areng, metallide kasutuselevõtmine. • Eesti muinasaja üldiseloomustus, Pulli, Kunda. Muinasaegsed mälestised – kalmed ja asulakohad ning arheoloogilised leiud. • Kodukoha inimasustus muinasajal.

põhjendab oma valikut; • kasutab ajaarvamisega seotud mõisteid asjakohaselt; • toob näiteid, kuidas ühiskonna ja elukeskkonna areng mõjutavad inimeste igapäevaelu; • kasutab narratiivi loomisel ajaloo mõisteid asjakohases kontekstis; • nimetab muinasaja perioode ja toob näiteid erinevate perioodidele iseloomulikest tunnustest, avastustest ja leiutistest; • kirjeldab muinasaja inimese eluviisi ja tegevusalasid; • seletab ja kasutab mõisteid kontekstis; Muinasaeg Eestis Õpilane: • teab mõnda inimeste ajaloolist asulat, kirjeldab selle tekkimise ja kujunemise põhjusi; • teab ja esitleb lugusid oma kodukoha minevikust; • kirjeldab muinasaja inimese eluviisi ja tegevusalasid Eestis; • teab esimesi asulaid: Pulli ja Kunda Lammasmägi; • teab mõnda kodukohas asuvat muistist või kodukoha inimasustuse tekkelugu. Vanad Idamaad	• Vanaaja sisu ja üldiseloostus: ajalised piirid, looduslikud olud. • Vana-Egiptuse riigikorraldus, eluolu, religioon, kultuurisaavutused. Thutmosis III, Ramses II, Tutanhamon; eluolu, religioon, kultuurisaavutused. Mesopotaamia, sumerite linnriigid, leiutised (ratas, potikeder), Hammurabi seadused, eluolu, religioon, kultuurisaavutused. Iisraeli ja Juuda riik, ainujumala usk, Vana Testament, kümme käsku.
---	---

	Õpilane: • toob näiteid inimtegevuse ja looduskeskkonna vastastikusest mõjust minevikus; • nimetab teaduse ja tehnika arengut mõjutanud tähtsamaid avastusi ja leiutisi ning selgitab nende tähtsust; • selgitab, miks, kus ja millal tekkisid vanaaja kõrgkultuurid; • oskab näidata kaardil Egiptust, Mesopotaamiat, Vana Indiat ja Vana Hiinat. Mesopotaamia Õpilane: • toob näiteid, kuidas ühiskonna ja elukeskkonna areng mõjutavad inimeste igapäevaelu; • nimetab ajaloolisi isikuid ja põhjendab nende olulisust kultuuriloos; • teab, milline oli Mesopotaamia riiklik korraldus; • teab, kes oli Hammurapi; • mõistab Mesopotaamia kultuuripärandi tähtsust inimkonna ajaloos ning oskab tuua näiteid. Egiptus Õpilane: • nimetab teaduse ja tehnika arengut mõjutanud tähtsamaid avastusi ja leiutisi ning	• Kreeka loodus ja rahvastik, Kreeta ja Mückeene kultuur. • Kreeka linnriigid. • Ühiskonnakorraldus ja kasvatus Ateenas ning Spartas. Linnriikide nõrgenemine ja alistamine Makedooniale. Aleksander Suure sõjaretk ning maailmariigi tekkimine. •
--	---	--

selgitab nende tähtsust; • nimetab ajaloolisi isikuid ja põhjendab nende olulisust kultuuriloos; • kasutab narratiivi loomisel ajaloomõisteid asjakohases kontekstis; • teab, milline oli Egiptuse riiklik korraldus ning kes olid Thutmosis III, Ramses II, Tutanhamon; • kirjeldab vanaaja elulaadi ja religiooni Egiptuse näitel; • tunneb Egiptuse kultuuri- ja teadussaavutusi meditsiinis, matemaatikas, astronoomias; • toob näiteid kujutavast kunstist, teab mõnda Egiptuse püramiidi. Vahemere idaranniku kõrgkultuurid: Foiniikia, Iisraeli ja Juuda riik Õpilane: • toob näiteid sündmustest ja protsessidest maailma ajaloos; • teab, et foiniiklased head meresõitjad, võtsid kasutusele tähestiku; • teab, et Iisraelis tekkis monoteistlik religioon; • teab, mis on Vana Testament. Vana-India ja Vana-Hiina	Vana-Kreeka kultuur ja eluolu, kultuur ja religioon. Olümpiamängud. Homerose kangelseepika, ajalookirjutus, Herodotos, teater, kunst, arhitektuur, skulptuur, vaasimaal. • Vana-Kreeka kultuuri tähtsus.
--	---

Õpilane: • nimetab teaduse ja tehnika arengut mõjutanud tähtsamaid avastusi ja leiutisi ning selgitab nende tähtsust; • teab, et inimeste arusaam maailmast sõltub ajaloolisest kontekstist ja inimese sotsiaalsest rollist ühiskonnas; • teab, et Vana-India ja Hiina kõrgkultuurid tekkisid suurte jõgede äärde; • teab, mis on kastisüsteem; • toob näiteid India ja Hiina avastustest ja leiutistest; • mõistab, et erinevates piirkondades on erinevad usulised tõekspidamised ja väärtussüsteemid, mida ei ole õige hinnata tänapäeva kontekstis. Vana-Kreeka ja Vana-Rooma Kreeta-Mükeene kultuur Õpilane: • kasutab narratiivi loomisel ajaloomõisteid asjakohases kontekstis; • toob näiteid sündmustest ja protsessides maailma ajaloos; • oskab näidata kaardil: Kreeka, Kreeta, Balkani poolsaar, Ateena, Sparta;	• Rooma riigi tekkimine, looduslikud olud, kuningad. Rooma Vabariigi algus, ühiskondlik korraldus, Rooma võimu laienemine Vahemere maades. • Hannibal. • Caesar, vabariigi lõpp. • Rooma keisririik, ühiskondlik korraldus. • Augustus, Rooma impeerium ja selle lõhenemine. Vana-Rooma kultuur, rahvas ja eluolu, Rooma kui impeeriumi keskus ja antiikaja suurlinn, kunst ja arhitektuur, avalikud mängud, Rooma õigus. • Ristiusu teke, Uus Testament.
--	--

• teab, et Vana-Kreeka tsivilisatsioon sai alguse Kreeta-Mükeene kultuurist. Kreeka linnriigid Õpilane: • teab näiteid erinevatest ühiskonnaelu vormidest antiikajal ja kirjeldab nende erisusi; • kirjeldab joonise abil ajaloolist asulat; • toob näiteid ajaloomälestistest ja selgitab, miks need on kultuuriloos olulised; • kirjeldab Vana-Kreeka ühiskonnakorraldust ja eluolu Ateena ja Sparta näitel, võrdleb neid kirjelduse põhjal; • seletab ja kasutab järgmisi mõisteid: polis, rahvakoosolek, akropol, agoraa, türann, aristokraatia, demokraatia, kodanik, ori. Vana-Kreeka kultuur ja teadus Õpilane: • nimetab ajaloolisi isikuid ja põhjendab nende olulisust kultuuriloos; • teab, et inimeste arusaam maailmast sõltub ajaloolisest kontekstist; • iseloomustab erinevate allikatüüpide eripära, hinnates nende usaldusväärsust;	
--	--

	• toob näiteid Vana-Kreeka kultuuri- ja teadussaavutustest; • oskab nimetada tähtsamaid kreeka mõtlejaid; • jutustab olümpiamängudest ja kreeka kunstist; • püüab vaadelda maailma minevikus elanud inimeste pilgu läbi ning mõistab Vana-Kreeka kultuuri mõju Euroopa ajaloole. Hellenism Õpilane: • nimetab ajaloolisi isikuid ja põhjendab nende olulisust kultuuriloos; • toob näiteid sündmustest ja protsessidest maailma ajaloos; • teab näiteid erinevatest ühiskonnaelu vormidest antiikajal ja kirjeldab nende erisusi; • teab, kes oli Aleksander Suur ja kirjeldab tema vallutuste tagajärgi; • selgitab, mis on hellenism ning toob näiteid hellenismiaja kultuuri- ja teadussaavutustest. Vana-Rooma Rooma riigi tekkimine Õpilane: • toob näiteid sündmustest ja	
--	--	--

	protsessides maailma ajaloo; • nimetab ajaloolisi isikuid ja põhjendab nende olulisust kultuuriloos; • kasutab narratiivi loomisel ajaloomõisteid asjakohases kontekstis; • paigutab ajatelejele ajaloosündmusi, kasutades õigesti ajaühikuid, lahendab ajateleje abil ülesandeid; • näitab kaardil: Apenniini poolsaar, Vahemeri, Rooma linn, Tiberi jõgi, Alpi mäestik; • teab Rooma riigi tekkelugu ning teab, kes oli Romulus ja miks on ta oluline Rooma kultuuriloos; • paigutab ajatelejele Rooma linna asutamise aasta; • selgitab ja kasutab kontekstis järgmisi mõisteid: Kapitoorium, foorum, ladina keel. Rooma vabariik Õpilane: • kirjeldab ajaloosündmuse näitel põhjuse ja tagajärje seost; • nimetab ajaloolisi isikuid ja põhjendab nende olulisust; • selgitab Rooma vabariigi riigikorda; • kirjeldab ja näitab kaardi abil Rooma riigi laienemist;	
--	---	--

	• teab, kuidas said roomlased Vahemere maade valitsejateks; • seletab, miks ja kuidas lõppes vabariigi ajajärk; • teab, kes oli Caesar ja ja põhjendab tema olulisust; Eluolu Vanas-Roomas Õpilane: • teab, et inimeste arusaam maailmast sõltub ajaloolisest kontekstist ja inimese sotsiaalsest rollist ühiskonnas; • toob näiteid, kuidas ühiskonna ja elukeskkonna areng mõjutavad inimeste igapäevaelu; • kasutab narratiivi loomisel ajaloomõisteid asjakohases kontekstis; • kirjeldab eluolu Rooma riigis; • teab mõisteid: patriitsid, plebeid, rahvatribuun, gladiaator ja kasutab neid õiges kontekstis. Kultuur ja religioon Vanas-Roomas Õpilane: • teab, et inimeste arusaam maailmast sõltub ajaloolisest kontekstist; • toob näiteid ajaloomälestistest ja selgitab, miks need on kultuuriloos olulised; • toob näiteid inimtegevuse ja looduskeskkonna	
--	---	--

	vastastikusest mõjust minevikus; • teab roomlaste usule iseloomulikke jooni; • mõistab vanaaja kultuuripärandi tähtsust inimkonna ajaloos; • teab, kes oli Jeesus Kristus ning mõistab tema olulisust kultuuriloos; • kasutab uusi mõisteid õiges kontekstis. Rooma keisririik Õpilane: • toob näiteid sündmustest ja protsessidest maailma ajaloos; • teab, et ajaloo periodiseerimine on kokkuleppeline, nimetab ajalooperioode ja sündmusi, mis on aluseks ajaloo periodiseerimisele; • paigutab ajateljele ajaloosündmusi ja perioode, kasutades õigesti ajaühikuid; lahendab ajatelje abil ülesandeid; • nimetab ajaloolisi isikuid ja põhjendab nende olulisust kultuuriloos; • selgitab Rooma keisririigi valitsemiskorda; • tunneb Rooma ühiskonna üldist arengut keisririigi ajal; • teab, miks lõhenes Rooma keisririik;	
--	--	--

	• teab, kes oli Augustus ja põhjendab tema olulisust; • teab, millal ja miks lagunes Rooma keisririik.	
7. klass	Õpilane: • kirjeldab õpitud ajajärke – keskaeg ja varauusaeg – ajatelje ja maakaartide abil; • iseloomustab feodaalset hierarhiat; • kirjeldab keskaegse linna elu Eesti linnade näitel; • kirjeldab, milline roll oli ristiusul keskaegses elukorralduses; • toob näiteid keskaegsest kunstist – arhitektuur, kujutav kunst, muusika, kirjandus; • selgitab kaartide, kirjandus- jm teoste abil, kuidas rahvad keskaegses Euroopas rändasid ja suhtlesid; • kirjeldab viikingite elu, nimetab ja näitab kaardil nende retkede põhisuundi; • iseloomustab araabia kultuuri ja selle mõju Euroopale, näitab kaardil araablaste vallutusi; • teab, kuidas kujunes Bütsantsi riik ja tekkis Vana-Vene riik; • selgitab ristisõja olemust Läänemeremaade sh Eesti ajaloo näitel; • toob näiteid keskaegsest teadusest ja haridusest; • seletab mõisteid: paavst, patriarh,	• Keskaja mõiste • Keskaja periodiseering: vara-, kõrg- ja hiliskeskaeg. • Läänikord ehk feodaalkord, lään ehk feood, läänimees ehk feodaal, senjöö, vasall, läänipüramiid ehk feodaalne hierarhia, turniir, linnus • Ristiusk: katoliku kirik, kiriku struktuur, kogudus • Usklikud, vaimulikud, ilmikud, pühak, paavst, peapiiskop, piiskop, preester • Klooster, munk, kerjasmunk, nunn, abt, abtiss, tsölibaat • Askees, palve, palverännak, palverändur, reliikvia • Liturgia, koraal, psalm, sakrament, ristimine, armulaud, laulatus, ordinatsioon. • Patt, paradiis, põrgu, puhastustuli, piht. • Keskaja kunst: romaani stiil, gooti stiil, altar, manuskript, miniatuur. • Suur rahvasterändamine, germaanlased, Chlodovech, Frangi riik, Merovingid, Karolingid, Karl Suur, Verduni leping. • Keskaegne linn: linnaõigus, raad, raekoda, turuplats, gild, tsunft, Hansa Liit. • Euroopa riigid kõrgkeskajal: William Vallutaja, Henry II, Karolingid ja Kapetingid, Saja aastane sõda, Jeanne d Arc. • Keskaegse Euroopa naabrid: Bütsants, viikingid, Vana-Vene: Bütsants • Õigeusk, patriarh, ikoon, ristkuppelkirik, mosaiik. Kirikulõhe. • Idamaad ja islam: beduiinid, Meka, Kaaba, islam, moslem, Allah, prohvet, kaliif, kalifaat, džihaad, mošee, minarett, koraan, imaam. • Viikingid, varjaagid, normannid, saaga, ruunikivi, Valhalla. • Vana-Vene: bojaar, veetše, družina. • Ristisõjad: Urbanus II, Saladin, püha maa, ristisõjad, Läti Henriku Liivimaa kroonika, muistne vabadusvõitlus, Lembitu. • Haridus ja teadus: kloostrikool, linnakool, toomkool, ülikool, 7 vaba kunsti, rektor, dekaan, skolastika, alkeemia, astroloogia. Leonardo da Vinci. • Keskaja periodiseering Eesti ajaloos, Vana-Liivimaa, Liivi sõda. • Maailm varauusajal: Marco Polo reisikirjad, kompass, astrolaab, karavell, indiaanlased, asteegid, inkad, konkistadoorid, kolonialism, koloniaalimpeerium. • Reformatsioon: katoliiklus, usupuhastus, indulgents, tees, ketser, Augsburgi usutunnistus, luterlus, protestantlus, kalvinism, anglikaanlus, pildirüüste, Trento kirikukogu, jesuiidid, vastureformatsioon, inkvisitsioon. • Renessans ja humanism.

	piiskop, preester, munk, nunn, senjäär, vasall, feodaal, pärisori, Inglise parlament, raad, tsunft, gild, Hansa Liit, Mõõgavendade Ordu, Liivi Ordu, romaani stiil, gooti stiil, koraan, Muhamed, mošee, Meka; • selgitab Liivi sõja põhjusi ja tagajärgi; • märgib kaardile maadeavastajate retki; • annab ülevaate Ameerika Ühendriikide kujunemisest; • teab ajaloolisi isikuid ja nende tegevuse tagajärgi, seostab neid ajastu ja tegevuskohaga: Läti Henrik, Lembitu, Karl Suur, Jeanne d'Arc, Leonardo da Vinci, Christoph Kolumbus, Martin Luther.	
8. klass	Õpilane: • ajatelje ja kaartide abil määratleb uusaja piire ja pöördelisi sündmusi: ususõjad, revolutsioonid, riikide iseseisumine, Põhjasõda, I maailmasõda; • kasutab mõisteid absolutism, koloonia, kolonialism, valgustus, imperialism, tööstusrevolutsioon; • selgitab Euroopas toimunud arengut mõne Eesti naaberriigi ja oma klassi õpilastele olulise riigi näitel; • selgitab riikide vabanemist kuningavõimust	• Varauusaeg, uusaeg, periodiseerimine, ajaloo pöördepunkt. • Ususõda, kodusõda, protestandid, katoliiklased, hugenotid, luterlased, kalvinistid, anglikaanid, Vestfaali rahu. • Absolutsim ja valgustus. • Ameerika iseseisumine: koloonia, emamaa, iseseisvusdeklaratsioon, iseseisvussõda, põhiseadus, demokraatia. • Prantsuse revolutsioon ja Napoleon: seisused, generaalstaadid, reform, revolutsioon, Asutav kogu, äärmuslus, Žirondiinid, jakobiinid, terror, koodeks. • Eesti Rootsi ja Vene riigi koosseisus: Rootsi aeg, Vene aeg, reduktsioon, restitutsioon. • Kunst, kultuur ja teadus varauusajal: barokk, rokokoo, klassitsism. • Viini kongress ja Euroopa uusajal: kongress, lõppakt, restauratsioon, tagurlus, tasakaal. • Tööstusrevolutsioon: kütused - süsi ja koks, aurumasin, võimsusühikud: hobujõud ja watt, tööstus, vabrik, automatiseerimine, linnastumine. • Poliitilised õpetused: ideoloogia, liberalism, konservatism, sotsialism, rahvuslus, natsionalism, äärmuslus, kommunism

	Ameerika Ühendriikide ja Prantsusmaa näitel; • võrdleb Eesti olusid Rootsi ja Vene riigi koosseisus; • seletab ja kasutab kontekstis mõisteid valgustus, valgustatud absolutism, reform, revolutsioon, restauratsioon, absolutism, parlamentarism; • kirjeldab Eestis 19. sajandil toimunud majanduslikke ja kultuurilisi muutusi oma kodukoha näitel; • kirjeldab I maailmasõja kulgu ja näitab kaardil selles osalenud riikide liite; • selgitab I maailmasõja sündmuste seost Eesti iseseisvumisega; • seletab ja kasutab kontekstis mõisteid: rahvusriik, monopol, linnastumine, rahvuslik liikumine, venestamine, autonoomia, Antant, Kolmikliit, liberalism, konservatism, sotsialism; • teab ajaloolisi isikuid ja iseloomustab nende tegevust: Louis XIV, Napoleon, Karl XII, Peeter I, Karl Ernst von Baer, Eestist pärit maadeuurijad, kunstnikud; Eesti rahvusliku liikumise tegelased.	• Euroopa rahvaste kevad: rahvuslus, rahvuslik vabadusliikumine, rahvusriik, kodanlus, liberalism, vabariik, põhiseadus. • Kolonialism ja imperialism. • Venemaa ja Eesti 19. sajandil ja 20. saj alguses: reformid, tagurlus, dekabristid, õigeusk, isevalitsus, slavofiil, venestamine, baltisakslane, estofiil. • I Maailmasõda, Eesti iseseisvumine: Antant, Kolmikliit, Keskriigid, atentaat, läänernerinne, idarinne, manööversõda, positsioonisõda, Compiègne'i vaherahu, veebruari- ja oktoobrirevolutsioon Venemaal, Lenin, kommunistid, Nõukogude Venemaa, Eesti iseseisvusmanifest, 23.-24.02.1918 • Teadus, tehnika ja kultuur 19. saj ja 20. saj alguses: sisepõlemismootor, elekter, hõõglamp, röntgen, raudtee, raudbetoon, rahvastik, aspiriin, narkoos, pastöriseerimine, valmistoit, krinoliin, targeldamine, frakk, smoking, silinder, romantism, realism, historitsism, impressionism, postimpressionism, juugend.
9. klass	Õpilane: • selgitab I maailmasõja tagajärgi	• I maailmasõja tagajärjed • Compiègne'i vaherahu, Pariisi rahukonverents, Versailles' süsteem, Euroopa poliitiline kaart pärast Esimest maailmasõda, Rahvasteliit, reparatsioonid

Euroopale ja Eesti omariiklusele; • teab, kuidas Vabadussõda suhestub Eesti ja naaberriikide ajalooga; • analüüsib demokraatia ja diktatuuri/autokraatia vahekorda Eesti riikluse näitel kui ka suurriikide näitel 1920-30tel aastatel; • kirjeldab Eesti ühiskonda, majandust, kultuuri kahe maailmasõja vahelisel perioodil, toetudes ka perekondlikule pärimusele; • seletab ja kasutab kontekstis mõisteid demokraatia, diktatuur, autoritarism, totalitarism, fašism, kommunism, natsionaalsotsialism, repressioon, Rahvaste Liit, Versailles' süsteem, vaigiv ajastu, parlamentarism, Tartu rahu; • selgitab II maailmasõja vallandumise põhjusi, liitlasleeride kujunemist ja sõja tagajärgi 1940te aastate kontekstis; • analüüsib Eesti võimalusi ja valikuid II maailmasõjas: perekondlikud allikad; • seletab mõisteid MRP, holokaust, küüditamine, baaside leping, okupatsioon; • selgitab, mida tähendab külm sõda;	• Eesti vabadussõda • Vabadussõda, Tartu rahu, Jaan Poska, Võnnu lahing, Julius Kuperjanov, Johan Laidoner, Landeswehri sõda, välisriikide abi • Demokraatia ja diktatuurid 1920 30. Aastatel • demokraatia, diktatuur, autoritarism, totalitarism, fašism, kommunism, natsionaalsotsialism, Adolf Hitler, Benito Mussolini, Jossif Stalin, Franklin D. Roosevelt • Demokraatlik ja autoritaarne Eesti • maareform, Asutav Kogu parlamentarism, põhiseadus, vaigiv ajastu, meeste ja naiste roll poliitikas ning ühiskonnas (nt. Jaan Tõnisson, Konstantin Päts, Alma Ostra-Oinas, Minni Kurs-Olesk, Marie Reisik) • Majandus maailmas ja Eestis kahe maailmasõja vahel • konveiermeetod, inflatsioon, ülemaailmne majanduskriis, uus kurss, maaseadus, rahareform • Kultuur kahe maailmasõja vahel maailmas ja Eestis • uued valdkonnad kultuuris ja saavutused teaduses (tehnikas, kino, film, kirjandus, teater, muusika jne), kultuur ja eluolu paikkonnas • II maailmasõda 1939-1945 • anšluss, Müncheni kokkulepe, MRP, Hispaania kodusõda, Etioopia kriis, Mandžuuria kriis, Saksamaa taasrelvastumine, Saksamaa "Kolmas riik" • sõjategevus ida- ja läänerindel, Stalingradi lahing, teise rinde avamine (Normandia dessant), Talvesõda, Pearl Harbor, tuumarelvaleiutamine ja kasutamine, koostöö liitlastega, ÜRO, Atlandi Harta, inimsusevastased kuriteod (holokaust, genotsiid) • Eesti II maailmasõjas • baaside leping, baaside ajastu, annekteerimine, Konstantin Päts, küüditamine, suur põgenemine, nõukogude okupatsioon, Saksa okupatsioon • Maailm pärast II maailmasõda • külm sõda, Trumani doktriin, Marshalli plaan, raudne eesriie, külma sõja kriisikolled (nt Berliini kriis, Korea sõda, Suessi kriis, Kariibi ehk Kuuba kriis, Ungari ülestõus, Vietnami sõda, Praha kevad, Afganistani sõda) • Demokraatlik maailm pärast II maailmasõda • heaoluühiskond, eri rasside ja rahvusrühmade ja naiste õigused, jagatud Saksamaa, noorteliikumised, hipide liikumine, globaliseerumine, NATO, Euroopa Liit, võtmeisikud (nt. Margaret Thatcher, Ronald Reagan, Martin L. King, Elisabeth II, Rosa Parks, Rachel Carson, Madeleine Albright, Hanna Arendt, Indira Ghandi, Ruth Bader Ginsburg, John F. Kennedy, Richard Nixon, Mahatma Gandhi) • Kommunistlikud riigid ja ENSV • NSV Liit, stalinism, sula, stagnatsioon, poliitiline juhtimine, kommunistliku partei liidrid Stalinist kuni Gorbatšovini, metsavendlus, kollektiviseerimine, industrialiseerimine, plaanimajandus, massirepressioonid,
--	--

	• kommunistlik ideaal, sotsialistlik riigikord ja selle ilmingud Eesti NSV-s; • kirjeldab ajatelje abil Eesti omariikluse taastamist, kasutades ka perekondlikke allikaid; • refereerib meediaväljaandeid ja veebidokumente, et avada rahvusvaheliste ühenduste sh ÜRO, UNESCO, NATO, Euroopa Liit roll tänases maailmas; • seletab ja kasutab kontekstis mõisteid perestroika, glasnost, külm sõda, kriisikolle, kollektiviseerimine, industrialiseerimine, metsavennad, plaanimajandus, massirepressioon, Atlandi Harta, Euroopa Liit, NATO, Balti kett, laulev revolutsioon; • teab ajaloolisi isikuid ja iseloomustab nende tegevust: Jaan Poska, Johan Laidoner, Julius Kuperjanov, Konstantin Päts, Adolf Hitler, Jossif Stalin, Franklin D. Roosevelt, Martin Luther King, Nikita Hruštšov, Mihhail Gorbatšov, Lennart Meri jt.	küüditamine, dissident, võtmeisikud (nt. Leida Laius, Johannes Käbin, Karl Vaino, Vaino Väljas) • Kultuur ja eluolu 20. saj teisel poolel • infotehnoloogia areng, massikultuur ja kõrgkultuuri valitud näidete põhjal • Eesti iseseisvuse taastamine • laulev revolutsioon, Balti kett, fosforiidikampaania, IME, Rahvarinne, suveräänsusdeklaratsioon, MRP AEG, perestroika, glasnost, rahareform Eestis, võtmeisikud (nt Lennart Meri, Mart Laar, Edgar Savisaar Marju Lauristin, Lagle Parek, Mihhail Gorbatšov, Boris Jeltsin). • Maailm alates 1990-test • NSVL lagunemine, Saksamaa taasühinemine, rahvusvahelised organisatsiooni (NATO, EL laienemine, ÜRO), rahu ja konfliktide lahendamine, identiteet ja mitmekesisus, energiamajandus, globaalprobleemid (nt epideemiad, demograafiline olukord, kliimaküsimused, terrorism).
ÕPPEAINE NIMETUS: INIMESEÕPETUS		
Õppeaine kirjeldus	Inimeseõpetuse eesmärk on toetada õpilase sotsiaalsete ja emotsionaalsete oskuste arengut, õppides ennast tundma, vastutustundlikult oma suhteid kujundama, olema terviseteadlik, aus, hooliv ja õiglane. Inimeseõpetuses käsitletakse inimest ja tema sotsiaalset keskkonda tervikuna. Väärtuskasvatus ja hoiakute kujundamine toimub üksteist mõistvas õhkkonnas ning on suunatud õpilaste positiivse mõtlemise arendamisele oma arengu- ja toimetulekuvõimaluste üle. Soodne sotsiaalne õppekeskkond toetub eelkõige õpilaste isikupära ja isiklike seisukohtade austamisele, võimaluste tagamisele vabaks	

	arvamusavalduseks, initsiatiiviks, osalemiseks ja tegutsemiseks nii üksi kui ka koos teistega. Õppetegevused muutuvad põhikooli kolme kooliastme jooksul lihtsamatest keerukamateks, ent peavad olema õpilasele mõistetavad ja tähenduslikud ning toetama arusaama õpitava vajalikkusest. Inimeseõpetus on kontsentriiline õppeaine, mille võtmeteemasid käsitletakse igal kooliastmel, arvestades arengulist käsitlust. Inimeseõpetuses võib teemasid käsitleda nii üksteisele järgnevatena kui ka integreerituna, et saavutada oskuste, teadmiste ja väärtuste põhjal õpitulemused. Õpitavat käsitletakse võimalikult igapäevaeluga seonduvalt, kusjuures õppes on olulisel kohal aktiivõppemeetodid. Inimeseõpetuse teemad ja õpitulemused lähtuvad õpilase minast (huvid, omadused jms) ja tema eluga kõige lähemalt seotud igapäevaelu teemadest nagu suhted pere ja sõpradega, tervis, käitumisnormid jms. Eesmärgiks on, et laps oskab märgata, mõista ja selgitada enda ja tema eluga otseselt seotud küsimusi. II kooliaste laiendab mina-käsitlust ning keskendub eakaaslaste mõju teemadele, mis selles vanuseastmes oluliseks muutuvad. Arendatakse varasemast põhjalikumalt sotsiaalseid oskusi, sh kehtestavat käitumist uimastite vm riskikäitumisega seotud olukordades. Eneseteadvuse ja iseseisvuse tõusuga muutuvad olulisteks ka tervise ning tervislike valikute teemad, näiteks toitumine, kehaline aktiivsus jms.
TEADMISED, OSKUSED JA HOIAKUD	
II kooliaste	1. Teab, et ühiskond mõjutab inimest tervikuna, sealhulgas ka tervisekäitumist ja suhtlemist. 2. Väärtustab inimeste positiivseid omadusi ning positiivset mõtlemist, mõistab inimeste individuaalseid erinevusi ja on erinevuste suhtes salliv. 3. Mõistab, et murdeea arengutempo on erinev, aktsepteerib oma kehalisi muutusi ja keha eest hoolitsemise vajalikkust. 4. On loov ja ettevõtlik. 5. On iseseisev otsustaja, seostab otsuseid tagajärgedega. Teab, et „ei“ ütlemine on võimalus seista oma õiguste eest. Kirjeldab tõhusaid sotsiaalseid oskusi igapäevaelus. Väärtustab hoolivust, ausust, õiglust, vastutustunnet, üksteise abistamist, sõprust ja armastust vastastikuse toetuse ning usalduse allikatenä. 6. Teab, millest suhtlemine koosneb, mõistab avatud suhtlemise eeliseid ja ohtusid ning järgib turvalise suhtlemise reegleid. 7. Mõistab, et konfliktid on osa elust, teab konfliktide võimalikke põhjusi ja tõhusaid lahendusviise, mõistab erinevate käitumisviiside tagajärgi. 8. Teab probleemide erinevaid lahendusviise ning mõistab koostegutsemise väärtust. 9. Mõistab meediast tulenevaid ohtusid oma käitumisele ja suhetele ning vastutust oma sõnade ja tegude eest. 10. Mõistab autoriõiguste järgimise vajalikkust. 11. Teab, kuidas leida usaldusväärseid terviseinfo allikaid, ja teab, kust terviseprobleemi korral abi küsida. 12. Väärtustab tervist, tervislikku eluviisi ja keskkonda ning mõistab eluviisi ja keskkonna mõju tervisele.

	13. Teab, mis on riskikäitumine, teab riskikäitumist ennetavaid ja soodustavaid tegureid ja riskikäitumise mõju inimese tervisele. Mõistab enda valikute tagajärgi. 14. Mõistab uimastite tarbimisega kaasnevaid riske, väärtustab tervislikku elu uimastiteta ja teeb tervislikke valikuid.
III kooliaaste	1. teab, kuidas ühiskond mõjutab inimeste tervisekäitumist, suhtlemist ja õppimist; 2. mõistab inimese arengut murde- ja noorukieas; 3. teab, kuidas kujundada ja hoida positiivset suhtumist iseendasse. Mõistab Eesti omariikluse kujunemist ja arengut Euroopa ajaloo taustal; 4. väärtustab enese arendamise vajadust ja elukestvat õpet, mõistab oma võimalusi ja vastutust enda elutee kujundamisel; 5. on loov ja ettevõtlik; 6. mõistab, et inimene on sotsiaalne olend, mõistab normide vajalikkust ühiselus. Väärtustab hoolivust, ausust, õiglust ja vastutustunnet aktiivse ühiskonnaliikmena; 7. teab, et inimesed erinevad rahvuse, soo, vaimse ja füüsilise suutlikkuse ning vaadete ja usutunnistuste poolest; on erinevuste suhtes salliv; 8. teab, et ühiskond kaitseb laste tervist ja heaolu seadustega; 9. kasutab terviseinfo saamiseks teaduspõhiseid allikaid ja spetsialistide abi; 10. väärtustab positiivseid suhteid, nende loomist ja hoidmist. Mõistab ja aktsepteerib inimliku läheduse erinevaid avaldumisviise; 11. mõistab ja aktsepteerib seksuaalse arengu individuaalsust, seksuaalse identiteedi erinevaid avaldumismorme ja seksuaalõigusi; 12. mõistab füüsilise, vaimse ja sotsiaalse tervise vastastikust seost ja neid mõjutavaid tegureid; 13. mõistab eluviisi, keskkonna ja pärilikkuse mõju tervisele ning tervisliku eluviisi ja turvalise käitumise tähtsust igapäevaelus; 14. väärtustab partnerite vastutustundlikku käitumist seksuaalsuhetes. Oskab leida infot seksuaaltervist puudutavate küsimuste kohta.
ÕPITULEMUSED KOOLIASTMETI	
II kooliaaste	II kooliastmes käsitletakse tervise ja suhtlemise teemasid, sealhulgas murdeiga ja kehalised muutused, turvalisus ja riskikäitumine, haigused ja esmaabi, konfliktid ja probleemilahendus, positiivne mõtlemine. Õpilane: 1) teab, et meedia saab mõjutada inimeste tervisekäitumist, toob näiteid; 2) toob näiteid, kuidas meedia abil saab suurendada inimeste kehalist aktiivsust; 3) toob näiteid, kuidas eelarvamused mõjutavad igapäevasuhtlust; 4) selgitab, kuidas enesehinnang kujuneb; 5) toob näiteid enda positiivsete omaduste kohta; 6) selgitab enda erinevate omaduste arendamise võimalusi; 7) nimetab murdeas toimuvaid füüsilisi ja emotsionaalseid muutusi; 8) toob esile arengulisi individuaalseid erinevusi, mõistab inimeste erivajadusi; 9) toob näiteid erinevast arengutempost murdeas; 10) selgitab keha eest hoolitsemise vajalikkust;

	11) mõistab oma võimalusi algatada ettevõtmisi ja toob näiteid ettevõtlikust tegutsemisest; 12) seostab ettevõtlikkust tulevase tööeluga; 13) näeb ühe probleemi lahendamise erinevaid võimalusi; 14) kirjeldab, kuidas kaaslased võivad mõjutada otsustamist; 15) toob näiteid, milliste tagajärgedeni võivad erinevad otsused viia; 16) teab, et tal on õigus öelda „ei“, ja demonstreerib õpituatsioonis „ei“ ütlemist oma tervise kaitsel ja õiguste eest seismisel; 17) toob näiteid hoolivast, ausast, õiglasest ja vastutustundlikust käitumisest; 18) demonstreerib õpituatsioonis sotsiaalsete oskuste tõhusat kasutamist; 19) kirjeldab, millest suhtlemine koosneb; 20) eristab mitteverbaalseid ja verbaalseid suhtlemisvahendeid ning analüüsib nende vastastikuseid seoseid; 21) demonstreerib õpituatsioonis, kuidas oma tundeid empaatiliselt ja suhteid tugevdavalt väljendada; 22) toob näiteid turvalisest suhtlemisest igapäevaelus, sh internetis ning lahendab õpituatsioonis teemakohaseid probleeme; 23) selgitab konflikti häid ja halbu külgi; 24) kirjeldab tõhusaid ja mittetõhusaid konfliktide lahendusviise; 25) eristab kehtestavat, agressiivset ja alistuvat käitumist ning mõistab nende käitumisviiside mõju suhetele; 26) valib õpituatsioonis konflikti lahendamiseks sobiva käitumisviisi; 27) lahendab loovalt ja koostöiselt probleeme ja toob esile erinevate lahenduste eelised ning puudused; 28) toob näiteid meediaga seotud ohtudest; 29) selgitab meedia mõju inimese käitumisele ja suhetele; 30) mõistab vastutust oma sõnade ja tegude eest, sh sotsiaalmeedias; 31) teab, mis on autoriõigused ja et need on seadusega kaitstud, selgitab, miks peab autoriõigusi järgima ja mida võib endaga kaasa tuua autoriõiguste eiramine; 32) otsib, leiab ja esitab usaldusväärsetest allikatest tervise teemalist infot, järgides autoriõigust; 33) märkab ja toob esile enda ning teiste positiivseid omadusi; 34) teab, mis on eelarvamused ja stereotüüpsed hoiakud, ja tunneb need ära; 35) toob näiteid eelarvamuste mõjust igapäevaelus; 36) selgitab tervise tähendust ja seda mõjutavaid tegureid; 37) seostab peamisi tervisenäitajaid inimese tervisliku seisundiga (nt unekvaliteet, stress, kehatemperatuur, pulss, kehamassiindeks); 38) toob näiteid, kuidas enda käitumisega ennetada haigestumist; 39) toob näiteid tegevustest, mis muudavad elukeskkonna turvaliseks, soodustavad kehalist aktiivsust ja tervislikku toitumist; 40) toob näiteid elu ja tervist ohustavatest teguritest ja teab, kuidas neid vältida, hoidub riskikäitumisest; 41) selgitab, miks on normid, sh liiklusseadus kohustuslik kõigile ning järgib neid; 42) demonstreerib õpituatsioonis esmaabivõtteid, teab, kust otsida vajaduse korral abi; 43) kirjeldab tubaka, alkoholi ja teiste uimastite tarbimise kahjulikku mõju tervisele; 44) demonstreerib õpituatsioonis, kuidas keelduda ennast ja teisi kahjustavast tegevusest, kasutades tõhusaid enesekohaseid ja sotsiaalseid oskusi.
--	--

III kooliaaste	III kooliastmes käsitletakse inimese arengu, turvalisuse, tervise- ja riskikäitumisega seotud teemasid, sh inimese areng ja murdeiga, inimene ja rühm, suhted ja seksuaalsus ning inimene, valikud ja õnn. Õpilane: 1) kirjeldab pärilike ja keskkonnategurite, nt elukeskkonna, ümbritsevate inimeste ja hariduse mõju inimese arengule ja otsustele; 2) selgitab inimese arengut murde- ja noorukieas ning eristab seda täiskasvanueast; 3) seostab inimese kasvamist ja arengut pärilike ning keskkonnateguritega; 4) selgitab, mis on minapilt ja enesehinnang; 5) toob näiteid teguritest, mis kujundavad minapilti ja enesehinnangut; 6) analüüsib ennast oma väärtuste, isikuomaduste, võimete ja huvide põhjal ning seostab seda valikutega elus; 7) analüüsib inimese võimalusi ja vastutust oma elutee kujundamisel; 8) mõistab, et inimene on sotsiaalne olend, toob näiteid rühma kuulumise ja rühmas suhtlemise olulisusest; 9) toob näiteid erinevate rühmade normidest ja reeglitest, mis toetavad ühiselu toimimist; 10) analüüsib enda rolli, õigusi ja kohustusi erinevates rühmades; 11) kirjeldab rühma mõju käitumisele, sh sõltumatuse ja autoriteedi olemust inimsuhetes, demonstreerib õpituatsioonis toimetulekut rühma survega; 12) toob näiteid seadustest, mis kaitsevad laste õigusi, tervist ja heaolu, ning analüüsib õiguste ja kohustuste seoseid; 13) analüüsib laste heaolu mõjutavaid tegureid oma kogukonnas, teeb ettepanekuid, kuidas kogukonnas paremini seista laste heaolu eest; 14) teab, mille põhjal ära tunda teaduslikku tervisealast infot; 15) analüüsib ja hindab erinevate tervisealaste infoallikate, tervisetoodete ja ravivõtete usaldusväärsust; 16) kirjeldab ja toob näiteid erinevatest tunnete ja läheduse avaldumisviisidest, nt meeldimine, sõprus, armumine, armastus; 17) selgitab suhete loomise, säilitamise ja lõpetamise võimalusi ennast ja teisi kahjustamata; 18) analüüsib suhtevägivalla avaldumisvorme ja põhjusi, teab, kuidas käituda lähisuhtevägivalla korral ning toob näiteid abi saamise võimalustest; 19) selgitab seksuaalsuse olemust, inimese seksuaalset arengut ning selle individuaalsust; 20) toob näiteid turvalisest seksuaalkäitumisest ja seksuaalõigustest; 21) mõistab erineva seksuaalse orientatsiooni ja soolise identiteediga inimeste õigust võrdsele ja lugupidavale kohtlemisele; 22) demonstreerib õpituatsioonis inimväärikust alandavale käitumisele reageerimise viise ja abi saamise võimalusi; 23) toob näiteid füüsilise, vaimse ja sotsiaalse tervise vastastikustest seostest; 24) analüüsib tervisekäitumise mõju füüsilisele, vaimsele ja sotsiaalsele tervisele; 25) toob näiteid olulisematest tervisenäitajatest; 26) analüüsib enda terviseseisundit tervisenäitajate põhjal ning kavandab vajaduse korral muudatusi eluviisis; 27) analüüsib tegureid, mis aitavad säilitada inimese vaimset heaolu, märkab ohte, oskab kaaslast toetada ja vajaduse korral abi otsida; 28) analüüsib ja toob näiteid eluviisi, keskkonna ja pärilikkuse mõjust tervisele ning eristab tervislikke ja ebatervislikke otsuseid igapäevaelus; 29) toob näiteid keskkonnateadlikest tegevustest ning rakendab mõnda nendest enda kodukohas või koolis; 30) analüüsib kehalise aktiivsuse ja toitumise mõju tervisele; 31) analüüsib uimastitega seotud riskikäitumise tagajärgi inimese toimetulekule ning sekkumise võimalusi indiviidi ja ühiskonna tasandil;
------------------------------	--

	32) demonstreerib õpituatsioonis esmaabi osutamist ja oskab vajaduse korral otsida abi; 33) toob esile seksuaalkäitumisega seotud müütide ja soostereotüüpsete hoiakute mõju inimese tervisekäitumisele; 34) analüüsib turvalise seksuaalkäitumise ja abi saamise võimalusi.	
	ÕPITULEMUSED	ÕPPESISU sh praktilised tööd, õpiprojektid, õppetegevus väljaspool klassiruumi, kogukonnapraktika vm õppetegevused
5. klass	Tervis Õpilane: • kirjeldab füüsilist, vaimset ja sotsiaalset tervist ning selgitab tervise olemust nendest mõistetest lähtuvalt; • teab enda põhilisi tervisenäitajaid: kehakaalu ja kehapikkust, kehatemperatuur, pulsisagedust ning enesetunnet; • nimetab tervist tugevdavaid ja tervist kahjustavaid tegevusi ning selgitab nende mõju inimese füüsilisele, vaimsele ja sotsiaalsele tervisele; • eristab põhilisi organismi reaktsioone stressi korral ning kirjeldab nendega toimetuleku võimalusi; • väärtustab oma tervist. Tervislik eluviis • oskab eristada tervislikke ja mittetervislikke otsuseid igapäevaelus; • koostab endale tervisliku	• Tervise olemus: füüsiline, vaimne ja sotsiaalne tervis. • Tervisenäitajad. • Tervist mõjutavad tegurid. • Hea ja halb stress. • Keha reaktsioonid stressile. • Pingete maandamise võimalused. • Tervisliku eluviisi komponendid. • Tervislik toitumine. • Tervisliku toitumise põhimõtted. Toitumist mõjutavad tegurid. • Kehaline aktiivsus. Kehalise aktiivsuse vormid. Tervistava kehalise aktiivsuse põhimõtted. • Päevakava ning töö ja puhkuse vaheldumine. Uni.

toidumenüü ja analüüsib seda, lähtudes tervisliku toitumise põhimõtetest; • kirjeldab tervisliku toitumise põhimõtteid ning väärtustab neid; • selgitab, kuidas on toitumine seotud tervisega; • teab kehalise tegevuse mõju oma tervisele ja toob selle kohta näiteid; • oskab hinnata oma päevakava, lähtudes tervisliku eluviisi komponentidest; • hindab ja oskab planeerida kehalise aktiivsuse piisavust oma igapäevategevuses; • väärtustab tervislikku eluviisi. Murdeiga ja kehalised muutused • kirjeldab murdeiga inimese elukaare osana ning murdeeas toimuvaid muutusi seoses keha ning tunnetega; • aktsepteerib oma kehalisi muutusi ja teab, kuidas oma keha eest hoolitseda; • teab, et murdeiga on varieeruv ning igaühel oma arengutempo; • teab suguküpsuse tunnuseid ja esmaste	• Murdeiga inimese elukaares. • Kehalised ja emotsionaalsed muutused murdeeas. • Kehaliste muutuste erinev tempo murdeeas. • Suhtumine kehasse ja oma keha eest hoolitsemine. • Suguline küpsus ja soojätkamine.
---	--

sugutunnuste seost soojätkamisega. Turvalisus ja riskikäitumine • kirjeldab olukordi, kus saab ära hoida õnnetusjuhtumeid; • selgitab, miks liikluseeskiri on kohustuslik kõigile, ning kirjeldab, kuidas seda järgida; • teab, et õnnetuse korral ei tohi enda elu ohtu seada, ning kuidas abi kutsuda; • nimetab meediast tulenevaid riske oma käitumisele ja suhetele; • suheldes meedia vahendusel, mõistab vahendatud suhtlemise olemust ning vastutust oma sõnade ja tegude eest; • väärtustab turvalisust ja ohutut käitumist; • demonstreerib õpituatsioonis, kuidas kasutada tõhusaid enesekohaseid ja sotsiaalseid oskusi tubaka, alkoholi ja teiste uimastitega seotud olukordades: emotsioonidega toimetulek, enesetunnetamine, kriitiline mõtlemine, probleemide lahendamine ja suhtlusoskus;	• Turvaline ning ohutu käitumine koolis, kodus ja õues. • Eakaaslaste ning meedia mõju tervise ja ohukäitumise alaseid valikud tehes; iseenda vastutus. • Vahendatud suhtlemine. • Tõhusad enesekohased ja sotsiaalsed oskused uimastitega seotud situatsioonides. • Valikud ja vastutus seoses uimastitega. • Tubaka, alkoholi ja teiste levinud uimastite tarbimisega seonduvad riskid tervisele.
---	--

	• kirjeldab tubaka ja alkoholi tarbimise kahjulikku mõju inimese organismile; • väärtustab mitmekesist positiivset ja tervislikku elu uimastiteta. Haigused ja esmaabi • toob näiteid, kuidas enda käitumisega ennetada haigestumist. • demonstreerib õpituatsioonis esmaabivõtteid, teab, kust otsida vajaduse korral abi.	
6. klass	Suhtlemine: mina ja suhtlemine <u>Õpilane:</u> • selgitab, kuidas enesehinnang kujuneb; o mõistab enesehinnangu olemust; o saab aru, et enesehinnang on osa tema minapildist; • selgitab enda erinevate omaduste arendamise võimalusi; o oskab nimetada enda erinevaid omadusi; o mõistab, et ennast saab pidevalt arendada; • mõistab oma võimalusi algatada ettevõtmisi ja toob näiteid ettevõtlikust tegutsemisest;	• Enesesse uskumine. • Enesehinnang. Konfliktid iseendaga. Sisemiste konfliktide lahendamine. • Eneseanalüüs. Enesekontroll. Oma väärtuste selgitamine. • Enesekontrollivõtted.

• mõistab, et tema ise saab suunata oma tegevusi; • seostab ettevõtlikkust tulevase tööeluga; • õpib tundma oma huvisid ning seostama neid tulevikuga. Suhtlemine: suhtlemine teistega Õpilane: • kirjeldab, millest suhtlemine koosneb; • mõistab suhtlemise olemust; • toob näiteid suhtlemise komponentide kohta; • eristab mitteverbaalseid ja verbaalseid suhtlemisvahendeid ning analüüsib nende vastastikuseid seoseid; • mõistab suhtlemise kompleksust; • eristab kehtestavat, agressiivset ja alistuvat käitumist ning mõistab nende käitumisviiside mõju suhetele; • iseloomustab erinevaid käitumisviise; • teab, mis on eelarvamused ja stereotüüpsed hoiakud, ja tunneb need ära;	• Minu ja teiste vajadused. Vajaduste hierarhia. • Suhtlemise komponendid. Verbaalne ja mitteverbaalne suhtlemine. • Aktiivne kuulamine. Tunnete väljendamine. Eneseavamine. Eelarvamused. • Suhtlemine ja viisakus. • Kehtestav, agressiivne ja alistuv käitumine. • Ei ütlemine ennast ja teisi kahjustava käitumise korral. • Vabandamine ja süüteo ülestunnistamine
--	---

• toob näiteid eelarvamuste mõjust igapäevaelus; • toob näiteid, kuidas eelarvamusel mõjutavad igapäevasuhtlust; • teab, et tal on õigus öelda „ei“, ja demonstreerib õpituatsioonis „ei“ ütlemist oma tervise kaitsel ja õiguste eest seismisel; • demonstreerib õpituatsioonis, kuidas keelduda ennast ja teisi kahjustavast tegevusest, kasutades tõhusaid enesekohaseid ja sotsiaalseid oskusi; • nimetab kahjustavaid käitumisviise; • selgitab, kuidas enese eest seista ilma teisi kahjustamata; • toob näiteid turvalisest suhtlemisest igapäevaelus, sh internetis ning lahendab õpituatsioonis teemakohaseid probleeme; • mõistab enda vastutust erinevates suhtluskeskkondade s. Suhtlemine: suhted teistega Õpilane:	• Tõhusad sotsiaalsed oskused: üksteise aitamine, jagamine, koostöö ja hoolitsemine.
---	--

	konflikti lahendamiseks sobiva käitumisviisi; • näeb ühe probleemi lahendamise erinevaid võimalusi; • nimetab erinevaid probleeme; • toob näiteid erinevate tõhusate probleemilahenduste kohta; • lahendab loovalt ja koostöiselt probleeme ja toob esile erinevate lahenduste eelised ning puudused; • kirjeldab, kuidas kaaslased võivad mõjutada otsustamist; • nimetab mõjutamise viise; • toob näiteid, milliste tagajärgedeni võivad erinevad otsused viia; • mõistab enda vastutust oma otsuste ja tegude eest. Suhtlemine: positiivne mõtlemine Õpilane: • toob näiteid enda positiivsete omaduste kohta; • märkab ja toob esile enda ning teiste positiivseid omadusi	• Positiivne mõtlemine. • Positiivsed jooned ja omadused endas ning teistes, nende märkamine. • Positiivne mina
7. klass	Inimese areng ja murdeiga Õpilane: • kirjeldab pärilike ja keskkonnategurit,	• Areng, küpsemine, kasvamine, õppimine, pärilikkus, keskkonna mõju, inimese valikud. • Ühiskonna mõju inimese kasvamisele ja arengule. • Inimese elukaar. Murde- ja noorukiea koht elukaares. • Murde- ja noorukiea iseloomulikud tunnused.

	õigusi, tervist ja heaolu, ning analüüsib õiguste ja kohustuste seoseid;	
8. klass	Tervise käitumine Õpilane: • toob näiteid füüsilise, vaimse ja sotsiaalse tervise vastastikustest seostest; • analüüsib tervisekäitumise mõju füüsilisele, vaimsele ja sotsiaalsele tervisele; • analüüsib kehalise aktiivsuse ja toitumise mõju tervisele; • teab, mille põhjal ära tunda teaduslikku tervisealast infot; • analüüsib ja hindab erinevate tervisealaste infoallikate, tervisetoodete ja ravivõtete usaldusväärsust; • analüüsib tegureid, mis aitavad säilitada inimese vaimset heaolu, märkab ohte, oskab kaaslast toetada ja vajaduse korral abi otsida; • toob näiteid olulisematest tervisenäitajatest; • analüüsib enda terviseseisundit tervisenäitajate põhjal ning kavandab vajaduse korral muudatusi eluviisis;	• Tervis kui heaoluseisund ja tervise aspektid - füüsiline tervis, vaimne tervis ja sotsiaalne tervis. • Tervise aspektide vastastikused seosed. • Tervisliku eluviisi (toitumine, kehaline aktiivsus, piisav puhkus ja uni) mõju tervise erinevatele aspektidele. • Tervisealased infoallikad • Tervisealaste infoallikate usaldusväärsus. • Vaimset heaolu säilitada aitavad tegevused ja mõttelaad. Stress. Stressiga toimetulek. • Kriis, selle olemus. Käitumine kriisiolukorras. Abistamine, abi otsimine ja leidmine. • Objektiivsed ja subjektiivsed tervisenäitajad. • Tegurid, mis mõjutavad enda terviseseisundit. • Eluviisi, keskkonna ja pärilikkuse ning tervisteenuste mõju inimese tervisele. • Tervisliku eluviisi tähtsus igapäevaelus. • Tegurid, mis mõjutavad Eesti rahvastiku (sh noorte) tervisenäitajad. • Keskkonnatedalik tegevus lähiümbruses ja kogukonnas kui terviseedendus.

• analüüsib ja toob näiteid eluviisi, keskkonna ja pärilikkuse mõjust tervisele ning eristab tervislikke ja ebatervislikke otsuseid igapäevaelus; • toob näiteid keskkonnateadlikest tegevustest ning rakendab mõnda nendest enda kodukohas või koolis. Suhted ja seksuaalsus Õpilane: • selgitab suhete loomise, säilitamise ja lõpetamise võimalusi ennast ja teisi kahjustamata; • kirjeldab ja toob näiteid erinevatest tunnete ja läheduse avaldumisviisides, nt meeldimine, sõprus, armumine, armastus; • analüüsib suhtevägivalla avaldumisvorme ja põhjusi, teab, kuidas käituda lähisuhtevägivalla korral ning toob näiteid abi saamise võimalustest; • selgitab seksuaalsuse olemust, inimese seksuaalset arengut ning selle individuaalsust; • mõistab erineva seksuaalse orientatsiooni ja soolise	• Suhe. Suhte liigid (peresuhe, sõprusuhe, paarisuhe). • Lähisuhe ja tunded lähisuhtes. • Paarisuhte loomine, säilitamine, katkemine. • Inimlik lähedus ja soojus suhetes. Kiindumussuhted varases lapseas lapse ja vanema vahel. Sõprus, meeldimine, armumine, armastus. • Armastuse liigid ja mitmekesisus paarisuhtes. • Lähisuhtevägivad ja selle liigid. • Turvalised lähisuhted. • Abi saamise võimalused. • Seksuaalsus. • Seksuaalsuse mitmekesisus. • Seksuaalkäitumine. • Sooidentiteet, Sooline mitmekesisus. Bioloogiline sugu, sotsiaalne sugu. Sooline eneseväljendus (feminiinne, androgüünne, maskuliinne) ‘ • Seksuaalne orientatsioon. • Laste ja noorte seksuaalsuse arengu põhietapid (seksuaalsuse trepp.) • Erineva seksuaalse orientatsiooni ja sooidentiteediga inimeste õigused ja võrdne kohtlemine. • Turvaline seksuaalkäitumine. Vastutus. • Rasestumisvastased meetodid. • Seksuaalsel teel levivate haiguste vältimine. . • Suguelundite ehituse ja talitluse seos suguküpsuse saabumise, viljakuse ja rasestumisvastaste meetoditega. • Seksuaalõigused, • seksuaalne enesemääramisõigus. • Seksuaalsusega seotud müütide ja soostereotüüpide mõju inimese tervisekäitumisele.
--	---

	identiteediga inimeste õigust võrdsele ja lugupidavale kohtlemisele; • toob näiteid turvalisest seksuaalkäitumist ja seksuaalõigustest; • analüüsib turvalise seksuaalkäitumise ja abi saamise võimalusi; • toob esile seksuaalkäitumisega seotud müütide ja soostereotüüpsete hoiakute mõju inimese tervisekäitumisele Turvalisus, tervise- ja riskikäitumine Õpilane: • demonstreerib õpitu olulisust inimväärikust alandavale käitumisele reageerimise viise ja abi saamise võimalusi; • analüüsib uimastitega seotud riskikäitumise tagajärgi inimese toimetulekule ning sekkumise võimalusi indiviidi ja ühiskonna tasandil; • demonstreerib õpitu olulisust esmaabi osutamist ja oskab vajaduse korral otsida abi.	• Koolikiusamine, koolivägivald ja teised sotsiaalsete suhetega seotud vägivalda vormid. • Tõhus toimetulek ja abi saamise võimalused. • Tõhusad enesekohased ja sotsiaalsed oskused riskikäitumisega toimetulekul. Uimastid ja nende toime kesknärvisüsteemile. Uimastitega seonduvad väärarvamused. Uimastite tarvitamise isiklikud, sotsiaalsed, majanduslikud ja juriidilised riskid. Sõltuvus. • Esmaabi põhimõtted ja käitumine ohuolukordades.
ÕPPEAINE NIMETUS: ÜHISKONNAÕPETUS		
Õppeaine	I kooliastmes on ühiskonnaõpetuse teemad lõimitud inimeseõpetuse ainekavva. II kooliastmes õpitakse ühiskonnaõpetust eraldi aiena. II kooliastmes tutvub õpilane oma	

kirjeldus	lähiümbruse sotsiaalsete suhete süsteemiga, keskendudes sotsiaalselt erinevate isiksuste ja rühmade kooseksisteerimisele. Käsitelu keskmes on inimesed meie ümber, kool ning õpilase kodukoht. Ühiskonnaõpetusel on oluline koht õpilaste sotsiaalse kompetentsuse kujunemises. Ühiskonnaõpetus aitab õpilasel kujuneda ettevõtlikuks, ennast teostavaks, kaasinimesi arvestavaks, sotsiaalselt pädevaks ja toimetulevaks ühiskonnaliikmeks. Ühiskonnaõpetuse tunnis omandatud teadmised, oskused ja hoiakud seostuvad tihedalt teistes õppeainetes (ajaloos, geograafias, inimeseõpetuses jt) õpituga, olles aluseks elukestvale õppele. Esimeses kooliastmes on ühiskonnaõpetuse teemad lõimitud inimeseõpetuse ainekavva. Teises ja kolmandas kooliastmes õpitakse ühiskonnaõpetust eraldi ainaena. Põhikooli ühiskonnaõpetus käsitleb kõige üldisemal kujul ühiskonna toimimist, kodaniku seoseid ühiskonna põhivaldkondadega (majandus, poliitika, õigus), ent ka suhteid teiste sotsiaalsete rühmadega. Kodanikuna mõistetakse demokraatliku ühiskonna liiget, kes suhtleb ühiskonna institutsioonidega vastavalt oma huvidele ja võimalustele. Teises kooliastmes tutvub õpilane oma lähiümbruse sotsiaalsete suhete süsteemiga, keskendudes sotsiaalselt erinevate isiksuste ja rühmade kooseksisteerimisele. Käsitelu keskmes on inimesed meie ümber, kool ning õpilase kodukoht. Kolmandas kooliastmes lisanduvad Eesti riigi funktsioneerimisega seotud institutsioonid. Riigi valitsemisega tutvudes käsitletakse põhiseaduslikke institutsioone, nagu Riigikogu, valitsus, president, kohus, kohalik omavalitsus, riigikontroll, õiguskantsler. Kuna osale õpilastest võib haridustee lõppeda põhikooliga, on enam pööratud tähelepanu poliitika avaldumisele igapäevaelus ning kodaniku rollile poliitikatulemite teadliku tarbijana (nt sotsiaalkaitse süsteemi kasutamine, valla/linna elukorralduses kaasarääkimine, e-teenuste tarbimine jne). Majanduse käsitlemine kolmandas kooliastmes keskendub isiklikule majandamisele (ettevõtlikkus, kutsevalik, tulu tööst, eelarve, tarbimine ja toimetulek), ettevõtlusele (ettevõtte, ressursid, tootlikkus, kasum, konkurents), riigi majanduse reguleerimisele (majanduspoliitika, maksud, maksutulude kasutamine riigi arenguks; õigusrikkumisest
------------------	---

	tulenev kahju riigi majandusele) ja turumajanduse sotsiaalsetele mõjudele (tarbimisühiskond, tööturu tasakaal, varanduslik kihistumine). Ainet käsitletakse võimalikult igapäevaeluga seostatult. Ühiskonnaõpetuse eesmärk on praktiliste ülesannete, probleemide analüüsimise ja ainealaste põhimõistete omandamise kaudu saada tervikpilt ühiskonna toimimisest. Olulisel kohal on igapäevaeluga seonduvate probleemide lahendamine ning asjatundlike otsuste tegemise oskuste omandamine, mis aitab kaasa õpilase toimetulekule ühiskonnas. Nii kujuneb õpilasel tervikpilt ühiskonnast, kus teadvustatakse inimtegevuse ja looduse vastastikust mõju ning väärtustatakse jätkusuutlikku eluviisi. Aine käsitlemisel on oluline koht uurimuslikel õpivõtetel, mille toel omandavad õpilased probleemide püstitamise, hüpoteeside sõnastamise, töö plaanamise ja korraldamise, kriitilise mõtlemise ning tulemuste tõlgendamise ja esitamise oskused, esitades materjale nii suuliselt kui ka kirjalikult ning kasutades näitlikustamiseks mitmesuguseid visuaalseid vorme. Õppes pööratakse suurt tähelepanu õpilaste õpimotivatsiooni arendamisele. Olulisel kohal on aktiivõppemeetodid, nagu arutelud, juhtumianalüüsid, rollimängud, projektid ja õppekäigud. Tähtis on viia aine käsitlemine klassiruumist välja ning kasutada igal asjakohasel juhul elusituatsioone (nt demokraatia rakendamine koolis, kodanikualgatus ja vabatahtlik tegevus kodukohas). Aktiivse kodaniku kontseptsioon käsitleb kodanike kaasatust laiemalt, mitte ainult kui hääletamist valimistel. See avardab ka ühiskonnaõpetuse rakendussuuna võimalusi noorte jaoks, kes pole veel hääleõiguslikud (nt tarbijahariduses, kodanikualgatuses, koolielu korraldamises). Ühiskonnaõpetusel on tähtis koht õpilaste väärtushinnangute ja hoiakute kujunemises, nagu ettevõtlikkus, seaduste austamine, töökus, sooline võrdõiguslikkus, kodanikualgatus, sotsiaalne õiglus ja kodanike võrdne kohtlemine, inimõiguste austamine, mõistev suhtumine erinevustesse, tauniv suhtumine eelarvamustesse, säästlik suhtumine keskkonnasse, lugupidav suhtumine teiste rahvaste ja maade kultuuritraditsioonidesse ning soov neid tundma õppida; oma maa kultuuripärandi väärtustamine; teadvustamine, et kõikjal ei elata ühtviisi hästi jne. Kogu õppes kasutatakse nüüdisaja tehnoloogilisi vahendeid, sh IKT võimalusi, arvestades kasutatava tarkvara legaalsust, interneti ja IT turvariske ning küberkuritegevust (riigiportaali, e-teenused, omavalitsus- ja riigiasutuste kodulehed, teabepäring,
--	---

	õigusaktid internetis). Nii omandab õpilane teabe ja tehnoloogia kasutamise oskuse, mille vajadus tänapäeva maailmas pidevalt kasvab.	
	TEADMISED, OSKUSED JA HOIAKUD	
II kooliaaste	Õpilane: 1) teab kodukohas tegutsevaid kodanikuühendusi ja –algatusi; 2) teab lapse õigusi ja olulisemaid inimõigusi; 3) teab, et kõik inimesed on seaduse ees võrdsed ja peavad seadusi täitma; 4) mõistab, kuidas demokraatia põhimõtted saavad toimida koolis; toetab oma käitumise ja osalemisega koolidemokraatiat; 5) teab Eesti riigi juhtimisega seotud põhiseaduslikke institutsioone ja olulisemaid ametikohti; 6) eristab fakti arvamusest, teab, mis tunnuste alusel hinnata allikate usaldusväärsust; 7) teab, et autoriõigused on kaitstud seadusega ja autorile tuleb viidata; 8) teab, et inimesed on erineva kultuuritaustaga, saab aru, kui kedagi kultuurilise erinevuse tõttu diskrimineeritakse ja otsib vajaduse korral abi; 9) teab, et iga inimene on käitumise, hoiakute ja panusega kultuurikandja ja –looja; 10) tunneb tervise- ja turvariske, oskab vältida ohtusid ja teab, kust abi otsida, kasutab turvaliselt dokumente ja pangakaarti; 11) oskab oma aega ja raha planeerida, võimeid ja võimalusi arvestada; 12) käitub teadliku tarbijana.	
III kooliaaste	Õpilane: 1) teab, et Eesti peab arvestama rahvusvahelise olukorra ja rahvusvaheliste suhetega; 2) teab, kuidas kujunes ja kuidas toimib tänapäeva demokraatlik ühiskond; 3) tunneb ära ja toob näiteid demokraatia kesksete tunnuste ja nende rikkumise kohta; 4) märkab, mis võib ohustada demokraatiat tänapäeval, selgitab, tuginedes minevikunäidetele; 5) teab Eesti riigi juhtimisega seotud põhiseaduslike institutsioonide ülesandeid; 6) mõistab ühiskonnasektorite spetsiifikat ja rolli ühiskonnas; 7) teab majanduse toimimise põhijooni, teab oma õigusi ja kohustusi tarbijana, oskab oma õigusi kaitsta; 8) analüüsib oma võimalusi tulevase töötajana ja ettevõtjana ning kavandab edasist haridusteed lähtuvalt oma huvidest ja võimetest ning ühiskondlikest teguritest; 9) seostab demokraatiat inimõiguste kaitsega; 10) analüüsib õiguste ja kohustuste, vabaduse ja vastutuse seost; 11) teab, et Eesti Vabariigi põhiseadus on kõrgeim õigusakt ja oskab sealt leida vajalikku infot; 12) teab ja väärtustab kodanikuühiskonna võimalusi korraldada elu kodukohas, piirkonnas, riigis ja rahvusvaheliselt. 13) Teab Eesti riigi ja selle kodanike õigusi, võimalusi ja kohustusi, mis tulenevad Euroopa Liidu liikmesusest. 14) Hindab infoallikaid kriitiliselt ja kujundab oma arvamuse, järgib autoriõiguse ja intellektuaalse omandi kaitse põhimõtteid. 15) Märkab kultuuride ja sotsiaalsete rühmade mitmekesisust, diskrimineerimist, sekkub oma võimaluste kohaselt. 16) Analüüsib tervise- ja turvariske, oskab vältida ohtusid ja teab, kust vajaduse korral otsida abi.	
	ÕPITULEMUSED	ÕPPESISU sh praktilised tööd, õpiprojektid, õppetegevus väljaspool klassiruumi, kogukonnapraktika vm õppetegevused

6. klass	Inimesed meie ümber, kogukonnad; Euroopa riigid ja rahvad; sallivus Õpilane: 1) seletab oma sõnadega ning kasutab kontekstis mõistet rahvus; 2) nimetab Eestis ja kodukohas elavaid rahvarühmi ning kirjeldab nende eluolu ja kultuuritraditsioone ; 3) nimetab Eestis esindatud peamisi usundeid ja kirjeldab nende kombeid; 4) seletab oma sõnadega ning kasutab kontekstis mõisteid võrdõiguslikkus ja sallivus;	Eestis ja õpilase kodukohas elavad rahvarühmad (sotsiaalsed, rahvuslikud, religioossed jm). Sooline võrdõiguslikkus. Pere ja suguvõsa. Naabruskond maal ja linnas. Sõpruskond. Koolipere. Euroopa riigid, Eesti naaberriigid.

5) toob näiteid naiste ja meeste võrdsete õiguste ja nende rikkumise kohta Eestis; 6) suhtub sallivalt erinevustesse; 7) teab ja hoiab kogukonna traditsioone; 8) seletab oma sõnadega ning kasutab kontekstis mõistet riik; 9) teab, mis on isikutunnistuse ja reisidokumendid (pass, isikutunnistused); 10) nimetab ja näitab kaardil Eesti naaberriike ning toob näiteid,	- Kodukohas tegutsevate seltside, klubide ja ühenduste tegevus. Noorteorganisatsioonid. Eakohased kodanikualgatuse võimalused. Koostöö ja ühistegevus, kommunikatsiooni võimalused. - Rahva osalemine ühiskonna valitsemises. Võimude lahusus. Riigikogu, Vabariigi Valitsus, Vabariigi President, kohus. Kohalik omavalitsus. Seaduse ülimuslikkus, seadus kui regulatsioon. Peamised inimõigused (õigus elada, õigus vabadusele ja inimväärikusele jne).
--	---

kuidas muu maailm mõjutab elu Eestis. Vabatahtlik tegevus: kodanikuühendused ja -algatus; koostöö Õpilane: 1) sel eta b om a sõ na de ga ja kas uta b ko nte kst is mõ ist eid	• Õpilasomavalitsus, õpilaste osalemine koolielu korraldamises ja õpilasesinduses. Kooli sisekord (kodukord). Lapse õigused (õigus haridusele, õigus vanemlikule hoolitsusele jne). Õiguste, kohustuste ja vastutuse tasakaal. • Aja ja kulutuste planeerimine ning raha kasutamine, laenamine ja säästmine. Elukutsed - teadmised ja oskused. Elukestev õpe. Elukutsed ja ettevõtted kodukohas. Töökultuur ja tööeetika. Teadlik, säästev tarbimine.
--	--

ko da nik uü he nd us, ko da nik ual gat us, va bat aht lik teg ev us; 2) nimetab kodukohas tegutsevaid seltse, klubisid ja ühendusi ning kirjeldab nende tegevust; 3) nimetab kodukohas ja koolis	• Raamatukogu, internet. Ajalehed, ajakirjad, raadio, televisioon, meediakanalite integratsioon. Teadlik infotarbimine ja -edastamine. Autoriõiguste kaitse.
--	--

tegutsevaid noorteorganisats ioone ning kirjeldab nende tegevust; 4) teab kodukoha kodanikualgatusi ning algatab neid ja osaleb neis võimaluse korral; 5) toob näiteid vabatahtliku töö kasulikkuse kohta; märkab probleeme ja pakub vajajatele abi. Demokraatia põhimõtted ja selle toimimine. Õpilane: 1) seletab oma sõnadega ja kasutab kontekstis mõistet demokraatia; 2) iseloomustab ja väärtustab demokraatia põhimõtteid (arvamuste mitmekesisus ja sõnavabadus, osalus	
---	--

	aruteludes ja otsustamises, õigus valida ja saada valitud); 3) teab, et Eesti on demokraatlik vabariik, nimetab Vabariigi Valitsuse, Riigikogu ja Vabariigi Presidendi peamisi ülesandeid; 4) teab, mis on kohalik omavalitsus, toob näiteid oma valla/linna omavalitsuse tegevuse kohta; 5) seletab oma sõnadega ja kasutab kontekstis mõistet seadus; 6) teab, et kõik on võrdsed seaduse	
--	--	--

	ees ja peavad seadusi täitma, toob näiteid seaduskuuleka käitumise kohta; 7) seletab oma sõnadega ja kasutab kontekstis mõistet seadus; 8) nimetab ja austab inimõigusi. Koolidemokraatia; lapse õigused ja võimalused osaleda poliitikas Õpilane: 1) kirjeldab demokraatia põhimõtete toimimist koolis; 2) märkab ja arvestab erinevaid huve ja võimalusi ning on valmis koostöö	
--	--	--

ks ja kokkule peteks; oskab otsida ja pakkud a abi problee mide lahenda misel; 3) toetab oma suhtumi se ja tegutse misega koolide mokraa tiat; 4) tunneb ÜRO lapse õiguste konventsiooni põhimõtteid, nimetab lapse õigusi, tunneb õiguste ja vastutuse tasakaalu. Töö ja tarbimine	
--	--

	Õpilane: 1) teeb vahet vajadustel, soovidel ja võimalustel; 2) teab, kuidas raha teenitakse ja millest koosneb pere eelarve; oskab kulutusi tähtsuse järjekorda seada, koostada eelarvet oma taskuraha piires ning oma aega planeerida; 3) teab internetipanga ja pangakaardi (PIN-koodi) turvalise kasutamise reegleid; 4) iseloomustab, milliseid isiksuse omadusi, teadmisi ja oskusi eeldavad	
--	---	--

erinevad elukutsed; 5) selgitab erinevate elukutsete vajalikkust ühiskonnale; 6) oskab tarbijana märgata ja mõista tooteinfot ja tunneb tarbija õigusi. Meedia ja teave Õpilane: 1) oskab leida teavet oma eesmärkide ja huvide tarbeks, sh kasutab indekseid, sõnastikke, otsingumootoreid ning entsüklopeediat; 2) tunneb interneti võimalusi, kasutamise ohtusid ja informatsioonilise enesemääramise võimalusi;	
--	--

	3) mõistab, et reklaami taga on müügiedu taotlus; 4) oskab eristada fakti ja arvamust; 5) oskab oma teadmisi ja seisukohti esitada; loob, kasutab ning jagab infot; 6) väärtustab teiste autorite ja enda tehtud tööd; viitab teiste autorite loomingule; tunneb autorina vastutust oma teose eest, teadvustab autoriõiguste kaitsega seonduvaid probleeme internetis.	
9. klass	Ühiskond ja sotsiaalsed suhted Õpilane:	• Arutlev vestlus kasutades eelistatud – arvatava tuleviku metoodikat. Kirjutage kasti sisse oluline teema nt “Eesti elu murekohad”, (vm teema, milles näete probleemi, mis on

1) Teeb vahet riigi-, era- ja kodanikusektoril, toob näiteid nende tegevusest ja koostööst ühiskonnas ja üksikisikute kokkupuudetest ja/või võimalusest osaleda riigi-, era- ja kodanikusektoris; 2) Mõistab ühiskonnasektorite spetsiifikat ja rolli ühiskonnas.	ühiskonnas hetkel aktuaalne vms). Seejärel joonistage paremale suunduv ajaliin ja lisage kaks uut kasti. Esimesse kasti kirjutage tulevik, mille hetkeolukord tõenäoliselt kaasa toob, ning teise kasti kirjutage, millist tulevikku selle probleemiga seoses näha sooviksite. Arutlege õpilastega saadud tulemuste üle. • Pildivaatlus - pilt põgenikest (nt täiskasvanu ja laps). Arutelu, millised on nende inimeste kokkupuuted erinevate sektoritega? Arutelu võib toetada ka improjutu koostamisega rühmas. Jutu alguspunktiks on nt lõik ajalehe artiklist, mis kajastab põgenike saabumist Eestisse. Improjutule võib ette anda ka pidepunktid nt (elukoha, töö leidmine, arsti või psühholoogilise abi saamine; haridustee jätkamine jms). • Töö allikatega - meediast näidete otsimine erinevates sektorites tegutsevate inimeste ja organisatsioonide tegemiste kohta. Allikate põhjal saab kokku panna ka kas interaktiivse/füüsilise postri, kus on esitatud nii sektori iseloomustus kui ka elulised näited. • Mini-ettekande koostamine kaaslastele - intervjuu lähedasega, et välja selgitada, millises sektoris intervjuueeritav on tegev ning mis on tema tööülesanded ja mis on selle organisatsiooni eesmärgid. • Ajakirjanduse roll ühiskonnas: informeerimine, tähelepanu juhtimine probleemidele, avaliku arvamuse kujundamine, meelelahutus jne. • Teabe tõlgendamine ja kriitiline analüüs; fakti ja arvamuse eristamine. • Kommunikatsioonieetika, avaliku ja eraelu piir; suhtlemiskultuur. • Turunduskommunikatsioon, selle funktsioon ja liigid: valimisreklaam, sotsiaalreklaam, kommerts-reklaam jne.
---	---

		• Meediamajanduse põhitõed (sisu ja reklaami vahekord, tulud ja kulud meedias). • Autoriõigused ja -vastutus, teoste kasutamine: viitamine, tsiteerimine, üles- ja allalaadimine. Plagieerimine.
	Meedia ja teave Õpilane: 1) teab ja oskab kasutada kontekstis mõisteid avalik arvamus, ajakirjandusvabadus; 2) mõistab ajakirjanduses käsitletavaid probleeme; kasutab lihtsamaid uurimismeetodeid probleemide kirjeldamiseks; 3) orienteerub infokeskkonnas, suudab infot	• Sotsiaalsed rühmad ühiskonnas: soolised, ealised, rahvuslikud, usulised, varanduslikud, regionaalsed jm. • Sotsiaalne kihistumine ja selle põhjused. • Sotsiaalne sidusus. Sotsiaalne tõrjutus. • Sotsiaalne õiglus ja võrdõiguslikkus. Solidaarsus. • Väärtused ja identiteedid. • Mitmekultuuriline ühiskond ja selle võimalused ning probleemid.

e vahel ja mõistab nende põhjusi; 3) väärtust ab soolist võrdõigu slikkust; 4) teab ja oskab kontekst is kasutad a mõisteid sotsiaaln e kihistum ine, sotsiaaln e sidusus, sotsiaaln e tõrjutus; 5) väärtustab sotsiaalset sidusust; 6) väärtustab sotsiaalset õiglust;	•Kohus. Kohalik omavalitsus. Õigussüsteem: Eesti kohtusüsteem. Õigusaktide kasutamine. •Alaealiste õiguslik vastutus. Kodakondsus. Eesti kodakondsuse saamise tingimused. Kodanikuõigused ja -kohustused. Euroopa Liidu liikmesriikide kodanikud, kodakondsuseta isikud ning kolmandate riikide kodanikud, nende õigused ja kohustused Eestis. Erakonnad. •Erakonna ülesanded demokraatlikus riigis. Eesti parlamendierakonnad. Valimised. Valimiste üldine protseduur. Kandidaadid ehk valitavad ja hääletajad ehk valijad; nende rollid. Valimiskampaania. Teadlik hääletamine. Eesti Euroopa Liidu liikmena. Eesti rahvusvahelistes organisatsioonides.
--	--

kat ja rolli ühiskon nas; 3)teab ja oskab kontekst is kasutad a mõisteid erasekto r, eraettev õte; 4)selgi tab ühisko nna sektori te (erase ktori) spetsii fikat ja rolli ühisko nnas; 5) teab ja oskab kontek stis	•Tööturg. Tööturu mõiste. Tööandja ja töövõtja rollid töösuhetes. Tööõigus. Hõivepoliitika, tööturu meetmed tööandjatele ja tööotsijatele. Erinevast soost, erineva haridustaseme ning töö- ja erialase ettevalmistusega inimesed tööturul. •Isiklik majanduslik toimetulek. Eesmärkide püstitamine ja ressursside hindamine. Palk ja palgaläbirääkimised. Isiklik eelarve. Elukestva õppe tähtsus pikaajalises toimetulekus. Säästmine ja investeerimine. Laenamine. Tarbijakäitumine, säästlik ja õiglane tarbimine. •Tarbijakaitse kaupade ja teenuste turul. Tootemärgistused. •Isiklik ettevõtlus.
--	--

kasuta da mõiste id mittet ulund ussekt or, sihtas utus; 6)teab sotsia alse ettevõ tluse ja vabata htliku töö võimal usi. Ühiskonnaliikmete õigused Õpilane: 1) teab ja oskab kasutada kontekstis mõistet inimõigused; 2) tunneb inimõigusi märkab nende rikkumist (sh	
--	--

	vägivald, kuritarvitamine, inimkaubandus jm); 3) teab ja oskab kasutada kontekstis mõisteid põhiõigused, sotsiaal- majanduslikud õigused, poliitilised õigused, kultuurilised õigused; 4) tunneb lastekaitse põhimõtteid, tunneb õiguste ja kohustuste, vabaduse ja vastutuse seost; 5) tunneb riske, oskab vältida ohtusid ja teab, kust otsida abi. De mo kra atia Õpilane:	
--	---	--

1) teab ja oskab kasutada kontekstis mõisteid demokraatia, autokraatia, totalitarism, võimude lahusus ja tasakaal; 2) oskab vahet teha demokraatial ja autokraatial, tunneb ja selgitab demokraatlik u, autoritaarse ja totalitaarse ühiskonna põhijooni ja annab neile hinnangu; 3) selgitab demokraati a põhimõttei d ning nende	
---	--

rakendamis t riigivalitsem ises; 4) teab ja oskab kasutada kontekstis mõisteid õigusriik, kodanikuõig used, kodanikuva badused, kodanikuühi skond, kodanikualg atus; 5) selgitab õigusriigi toimimise põhimõtteid; 6) väärtustab demokraatlikke vabadusi ja tunneb demokraatlikus ühiskonnas kehtivaid reegleid (nt pluralismi, kaasamist, vähemusega arvestamist, igaühe võrdsust seaduse ees);	
---	--

	7) käitub demokraatia põhimõtete järgi. Eesti valitsemiskord Õpilane: 1. teab ja oskab kasutada kontekstis mõisteid <i>põhiseadus,</i> <i>põhiseaduslik</i> <i>institutsioon,</i> <i>põhiseadusliku</i> <i>d õigused,</i> <i>seadusandlik</i> <i>võim,</i> <i>opositsioon,</i> <i>koalitsioon,</i> <i>täidesaatev</i> <i>võim,</i> <i>president,</i> <i>õiguskantsler,</i> <i>riigikontroll,</i> <i>kohalik</i> <i>omavalitsus</i> <i>(KOV), kohus;</i> 2. tunneb ja oskab kasutada Eesti Vabariigi	
--	--	--

põhiseadust ning iseloomustab Eesti riigi poliitilist ja halduskorraldu st (kaart); 3. suhtleb riigi- ja omavalitsu sasutusteg a, sh riigi- ja omavalitsu sasutuste portaale kasutades; 4. teab ja oskab kasutada kontekstis mõistet <i>õigusakt</i>; 5. mõistab seaduste järgimise vajadust ja seaduste eiramise tagajärgi ning teab, kuhu oma õiguste kaitseks pöörduda; 6. oskab leida vajalikku õigusakti, kasutada elektroonilist	
---	--

	Riigi Teatajat (eRT); 7. teab ja oskab kasutada kontekstis mõisteid <i>kodakondsus</i>, <i>kodanik</i>, <i>alaline elanik</i>; 8. tunneb kodanikuõigu si ja -kohustusi; 8. väärtustab Eesti Vabariigi ja Euroopa Liidu kodakondsust; 9. teab ja oskab kasutada kontekstis mõistet <i>erakond</i>; 10. teab ja oskab kasutada kontekstis mõistet <i>valimised</i>; 11. selgitab valimiste üldiseid põhimõtteid, kujundab oma põhjendatud seisukoha valijana; 13. teab peamisi rahvusvahelisi	
--	---	--

	organisatsioone, mille liige Eesti on; 12) nimetab Eesti parlamendi-erakon di; 13) teab Euroopa Liidu liikmelisusest tulenevaid õigusi, võimalusi ja kohustusi. Kodanikuühiskond Õpilane: 1) teab ja oskab kasutada kontekstis mõisteid kodanikuühisk ond, vabaühendus; 2) mõistab kodanikuühisk onna ja vabaühendust e toimimise põhimõtteid ja eesmärke; 3) iseloomusta b	
--	--	--

	kodanikuühiskonna rolli demokraatia tagamisel; 4) teab ja oskab kasutada kontekstis mõisteid kodaniku osalus, kodaniku algatus; 5) oskab kasutada tegutsemisvõimalusi kodanikuühiskonnas; 6) analüüsib probleeme ning pakub lahendusi; 7) algatab ja toetab koostööd ühiste eesmärkide püstitamisel ja elluviimisel.	
--	---	--

	Majandus Õpilane: 1) teab ja oskab kasutada konteksti s mõisteid <i>turumaj andus, turg ja turusuht ed, nõudmin e, pakkumi ne, konkuren ts, tootlikku s, kasum;</i> 2) iseloomu stab tänapäe va turumaja nduse põhimõtt teid, ettevõtlu se ja riigi	
--	---	--

	rolli majandu ses; 3) teab ja oskab kasutada kontekstis mõisteid <i>riigieelarve,</i> <i>riiklikud ja</i> <i>kohalikud maksud,</i> <i>ühishüved,</i> <i>sotsiaalne</i> <i>turvalisus, vaesus,</i> <i>sotsiaalkindlustus,</i> <i>sotsiaaltoetus;</i> 4) selgitab maksustamise eesmärke, teab Eestis kehtivaid makse, üksikisiku õigusi ja kohustusi seoses maksudega; 5) tunneb eelarve koostamise põhimõtteid; 6) teab ja oskab kasutada kontekstis mõistet <i>tööturg</i>; 7) tunneb erineva haridusega inimeste võimalusi tööturul; 8) teab, mida tähendab	
--	---	--

olla omanik, ettevõtja, tööandja, töövõtja, töötu; 9) analüüsib ja hindab oma huve, võimeid ja võimalusi edasiõppi mise ja karjääri planeerim isel; 10) teab ja oskab kasutada kontekstis mõisteid <i>bruto- ja</i> <i>netopalk,</i> <i>laen,</i> <i>investeering,</i> <i>tarbijakaitse;</i> 11) oskab arvutada netopalka; 12) tunneb oma õigusi ja vastutust	
--	--

	tarbijana ning tarbib säästlikult.	
--	---------------------------------------	--